תלמוד בבלי · ראשונים · רבינו חננאל · סדר מועד

רבינו חננאל על תענית

רבנו חננאל [ר"ח]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רבינו חננאל על תענית

רבנו חננאל [ר"ח]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רבינו-חננאל-על-תענית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ב: 4
דף ג. 6
דף ג: 6
דף ד. 6
דף ד: 7
דף ה. 8
דף ה: 9
דף ו. 10
דף ו: 11
דף ז. 12
דף ז: 12
דף ח. 13
דף ח: 13
דף ט. 14
דף ט: 14
דף י. 15
דף י: 16
דף יא. 16
דף יא: 17
דף יב. 18
דף יב: 19
דף יג. 20
דף יג: 21
דף יד. 22
דף יד: 23
דף טו: 24
דף טז. 25
דף טז: 26
דף יז. 27
דף יז: 28
דף יח. 29
דף יח: 30
דף יט. 31
דף יט: 32
דף כ. 32
דף כ: 33
דף כא. 33
דף כא: 34
דף כב. 35
דף כב: 36
דף כג. 37
דף כג: 37
דף כד. 38
דף כד: 39
דף כה. 40
דף כה: 40
דף כו. 42
דף כו: 42
דף כז. 43
דף כז: 44
דף כח. 46
דף כח: 47
דף כט. 48
דף כט: 49
דף ל. 49
דף ל: 50
דף לא. 51

דף ב.

אידי [אהדא] דתנן במתניתין מאימתי מזכירין גבורות גשמים מקשי תנא היכא קאי דקתני מאימתי כלומר מי הזכיר שנזכיר גבורות גשמים עד שיאמר מאימתי.
ושנינן תנא מר"ה סליק דתנן ובחג נידונין על המים. ולפיכך תנא הכא מאימתי מזכירין גבורות גשמים. ואמאי תני גבורות כלומר מה גבורה יש בגשמים.
וא"ר יוחנן שיורדין בגבורה שנאמר בענין המטר עושה גדולות עד אין חקר וגמר חקר חקר מברייתו של עולם שנאמר בורא קצות הארץ אין חקר לתבונתו.
וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה. מיכן סמכו לומר גבורות גשמים ופריש במתני' בתפלה ואמרי' ומנא לן שלא תהא הזכרה זו אלא בתפלה. ופשטנא מדכתיב [ולעבדו] בכל לבבכם וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו'.
ודייקינן איזו היא [עבודה] בלב שבשבילה המטר יורד הוי אומר זו תפלה.
וא"ר יוחנן שלשה מפתחות לא נמסרו לשליח אלא הם בידו של הקב"ה. מפתח גשמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וגו'.

דף ב:

מפתח של חיה שנאמר וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה. מפתח של תחיית המתים שנאמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וגו'.
גשמים היינו פרנסה ומשום שהגשמים חשובים כתחיית המתים קבעו ברכה זו בתחיית המתים:
פיסקא ר' אליעזר אומר מיו"ט הראשון של חג מזכיר. [איבעיא להו אי מלילי יו"ט הראשון מזכיר] וגמר לה מניסוך דאתקש ניסוך המים לניסוך היין דאמר מר ומנחתם ונסכיהם (מליל"י יו"ם טו"ב הראשו"ן מזכי"ר) אפילו בלילה. פירושו בתמורה בתחלת פרק יש בקרבנות. או מלולב גמר לה דכתיב ולקחתם לכם ביום ולא בלילה ופשטנא מהא דתניא מאימתי מזכירין על הגשמים.
ר' אליעזר אומר משעת נטילת לולב. ר' יהושע אומר משעת הנחתו.
א"ר אליעזר הואיל וארבעת מינים הללו אינם באין [אלא] לרצות המים כו'. שפיר קאמר ליה רבי אליעזר לר' יהושע אני לא אמרתי לשאל אלא להזכיר כשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה ואינה אלא בזמנה כך גשמים מזכיר ואינן אלא בזמנן. ואמרינן ר' יהושע פריך הכי מה לתחיית המתים שמזכיר בכל יום דכל יומא זימניה היא אלא גשמים אטו כל יומא זימנייהו הוא.

והתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה היא ר' יהודה בן בתירה אומר בשני של חג הוא מזכיר. וגמר לה מניסוך דכתיב בשני ונסכיהם מדכתיב מ"ם יתירה דהוה ליה למכתב ונסכה וכתיב ונסכיהם. ובששי כתיב יוד יתירה דכתיב ונסכיה.
ובשביעי כמשפטם. כתיב מ' יתירה. מיכן לניסוך המים מן התורה. וכי רמיזי מיום שני רמיזי הלכך מיום שני מזכיר.
ר' עקיבא אומר בששי בחג הוא מזכיר. ר' עקיבא נמי אית ליה מיכן לניסוך המים. מיהו דייק מדכתיב ביום הששי. ונסכיה. בשני ניסוכין הכתוב מדבר ניסוך מים וניסוך יין. דכי כתיב ניסוך יתירה בששי כתי' הלכך בששי מזכיר. ואקשינן אלא הא דתנן ניסוך המים שבעה מני אי ר' יהודה בן בתירה האמר ניסוך המים מיום שני של חג מתחיל משעה שמזכיר ולא משכחת אלא ששה אי ר' עקיבא תרי יומי הוו כו' כל אחד משעה שאומ' פי' מזכיר מאותה שעה מתחיל ימי הניסוך ואסיקנא הא דתנן ניסוך המים ז' גמרא היא דאמר משמיה דר' יוחנן ערבה ביום השביעי של חג. וניסוך המים שבעת ימי החג. ועשר נטיעות (מעודרות) [מפוזרות] בבית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן כבר פירשנוהו. ואלו כולן גמרא בידינו כי הל"מ הם. ותריצנה הכי א"ר יהודה משום ר' יהושע בן בתירה העובר לפני התיבה ביו"ט אחרון של חג האחרון מזכיר. פי' המתפלל במוסף הוא מזכיר בתחיית המתים מוריד הגשם. [והמתפלל שחרית אינו מזכיר וביו"ט הראשון של פסח] המתפלל שחרית מזכיר מוריד הגשם ופוסק. והמתפלל במוסף אינו מזכיר כלל. וכן הלכתא (ד)גרסינן בירושלמי א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' יהודה בן בתירה. ומ"ט דר' יהודה [כדי שיצאו] המועדות בטל. מפני שהטל סימן יפה לעולם. אם לא הזכיר גשמים בתחיית המתים ולא שאלה בברכת השנים מחזירין אותו. היכן הוא חוזר בו ויהיה כמו שא' בר"ח אם עקר את רגלו חוזר בתחלה. ואם לאו חוזר לעבודה. והכא אם עקר את רגליו חוזר בתחלה ואם לאו חוזר לשומע תפלה (וכן א"ר יהודה קודם שיסמך בישיבה היו קורין אותו בן בתירה). מתוך ה' דברים נגאלו ישראל ממצרים. מתוך צרה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה. מתוך צווחה שנאמר וישמע אלהים את נאקתם. מתוך זכות אבות שנאמר ויזכור אלהים את בריתו וגו'. מתוך תשובה שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וגו'. מתוך הקץ שנאמר וידע אלהים. וכך הם מפורשים בענין בצר לך ומצאוך. וכן בענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם. אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"צ ויאמר מוריד הגשם קמון לצלותא כמו שיזכיר ש"צ דמי ומזכירין הצבור ביחיד אע"פ שלא מקמי ש"צ:

דף ג.

תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר שאינן נעצרין כמו המטר דכתיב חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי.
וכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. ואלו טל לא אדכר.

דף ג:

למימרא דלא מיעצרי. וכן הרוחות לא מיעצרי. דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם.
א"ר חנינא בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו. אמר מוריד הגשם מחזירין אותו בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו.
לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו לפי שאינן נעצרין.
תנא בעבים וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר. ואם בא להזכיר מזכיר. איני והא תני רב יוסף ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות ושנינן [עבים אעבים ל"ק] חרפי אין נעצרים. אפלי נעצרים משום דמעלי כדבעינן למימר קמן.
רוחות ארוחות נמי [ל"ק] רוח מצויה לא מיעצרא. רוח גדולה שאינה מצויה בכל עת נעצרת. ולמה אין מזכירין. וצריכין אותה לזרות בגרנות. ושנינן אפשר בנפוותא פי' יכולין להבר בלא רוח לכבור בכברה ולהסיר התבן מן הבר.
תנא עבים ורוחות שניות למטר. פי' מיטרא ובתריה זיקא בניחותא או עיבא מעלי כאילו מטרא תניינא. שמשא בתר מטרא כתרי מטרי והני מילי שימשי בגלויא אבל גלוהי דליליא ושמשי דביני קרחי לא השלג מועיל לארץ מה' מטרות שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ.
וגשם א' מטר ב' וגשם ג' מטרות ב' הרי כאן חמשה. השלג מועיל להרים. המטר הגדול לאילנות מטר בניחותא לפירות:

דף ד.

עורו פילי. פי' הטפה היורדת בכח מערערת פילא כמו פילחא כדכתיב כמו פולח ובוקע בארץ. אפי' לפרצידא דתותי קלא. פי' שתחת האבן צומח וכן ת"ח דומה לפרי תחת האבן (ששואב שואב) וכיון שצומח [צומח] בבת אחת.
צורבא מרבנן דמרתח אורייתא מרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש:

אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן ג' שאלו שלא כהוגן אליעזר שאול ויפתח. ומצינו בבראשית רבה ד' הן ששאלו שלא כהוגן אליעזר שאול ויפתח וכלב ופשטיה כיון דשאול וכלב שוין דתרווייהו נתינת [בתם חשיב] להו כאחד. לפיכך תני הכא שלשה:
אין שואלין הגשמים כיון ששנינו כאן שאילת הגשמים סמוך לגשמים היא הוצרכנו לומר סברוה שאלה והזכרה ביום אחד הן הניחא לר' יהושע דאמר משעת הנחתו מזכיר ומיד שואל כי אין שאלה אלא בתפלת החול בי"ח בברכת השנים אלא לר' אליעזר קשיא ושנינן הזכרה לחוד ושאלה לחוד לזמן אחר ולאו כי הדדי:

דף ד:

פיסקא ר' יהודה אומר העובר לפני התיבה ורמינן עלה עד מתי שואלין את הגשמים ר' יהודה אומר עד שיעבור הפסח ומשני רב חסדא פוסק מלהזכיר מיום הראשון של פסח ושואל עד שיעבור הפסח.
וזהו כחומץ לשינים (וכעשן) שמקהה לשינים וכעשן לעינים.
ומשני עולא תרי תנאי ואליבא דר' יהודה [רב יוסף אמר כו'] ואקשינן ושאלה ביו"ט מי איכא ופריק אין לשאול מתורגמן ומדלא דחי לה ואמר מי איכא תורגמן בצלותא שמעינן מינה דבי דינא הוו מוקמי מתורגמן לישאל מלתא דהוה צריכא להו לפיכך אמר אפשר להוא לשאל בערבית ושחרית של יו"ט יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן טל ומטר על פני האדמה:
רבה אמר מאי עד שיעבור הפסח עד שיעבור זמן שחיטת הפסח. פי' שואלין את הגשמים עד ערב הפסח זמן שחיטת הפסח ופוסק ומזכיר עד מנחה ואע"פ שפוסק מלישאל עדיין מזכיר ליל ט"ו ושחרית ביו"ט ופוסק נמצא מזכיר מאחרי שפסק מלשאל כתחלתו מה תחלתו מזכיר אע"פ שאינו [שואל] כן בסוף ודחה לה אביי בשלמא תחלתו מזכיר כי הוא ריצוי לשאלה. כלומר להבא עוד צריך לשאל. אלא סיפא הזכרה בלא שאלה למה כו' אלא מחוורתא כדעולא. דאמר תרי תנאי אליבא דר' יהודה:
א"ר אסי א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה דקתני העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג האחרון מזכיר. פירוש ש"ץ המתפלל מוסף הוא מזכיר מוריד הגשם ומזכיר והולך עד יו"ט הראשון של פסח בתפלת שחרית ואח"כ פוסק. ואקשינן איני דהלכתא כר' יהודה והאמר ר' אלעזר הלכתא כר"ג דתני בשבעה במרחשון שואלין את הגשמים ושנינן רבי אלעזר קא רמית אר' יוחנן.

איבעית אימא הלכה כר' יהודה להזכיר כלומר מזכירין מיו"ט (הראשון) [האחרון] של (פסח) [חג] והלכתא כר"ג לשאל שאין שואלין את הגשמים ואין אומרים ותן טל ומטר אלא בז' במרחשון ונדחת זו דהא בהדיא לית ליה לר' יוחנן הפסקה בין הזכרה לשאלה דאמר ר' יוחנן התחיל להזכיר ישאל פסק מלשאל יפסוק מלהזכיר.
אלא לא קשיא הא דר' יוחנן לבני ארץ ישראל והא דאמר רבי אלעזר עד ז' במרחשוון לבני בבל משום דאית להו פירא בדברא והמטר מפסידם ואקשינן בני ארץ ישראל נמי יש להם עולי רגלים.

דף ה.

ואם ישאלו מיום טוב (הראשון) [האחרון] של חג וירד המטר נמצא המטר מעכבן בחזירתן ואוקימנא בזמן הזה דליכא בית המקדש ושקלי ואסקוה [מונה] כ"א יום מר"ה ועד יו"ט האחרון של חג ומתחיל להזכיר ביו"ט האחרון כדרך שמונה י' ימים מר"ה ועד יוה"כ והעשירי הוא יוה"כ. ומתחיל להזכיר וכיון שמתחיל שוב אינו פוסק וכן הלכה:
מתני' עד מתי שואלין את הגשמים כו' הא אסיק' לשמעתא כי ש"ץ היורד לפני התיבה ביו"ט הראשון של פסח מזכיר מוריד הגשם ופוסק מלהזכיר והיורד במוסף אינו מזכיר כיון שא"ר מאיר עד שיצא ניסן שנא' ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון ואקשינן והא מורה במרחשון הוא ומלקוש בניסן ושנינן בימי יואל בן פתואל (ש"מ) [נאמר] מורה בניסן שיצא אדר ולא ירדו גשמים.
ירד רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנביא צאו וזרעו נעשה להן נס ונתגלה להם החטים שאוגרין הנמלין בחורין ובכתלים ולקחו אותן וזרעו ירדה להן רביעה שנייה בחמשה בניסן וצמחו זרעים והקריבו העומר בי"ו בניסן.
נמצאת תבואה הגדילה בו' חדשים גידלה בי"א יום על אותו דור נאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצורו השור שהיה בהליכתו הולך כמו בוכה.
בחזירתו היה אוכל חזיז. בא יבא ברנה [נושא] אלומותיו קנה זרת שבולת שתים.
א"ל רב נחמן לר' יצחק הא דכתיב כי קרא ה' לרעב וגו' אותן ז' שנים מאי אכול א"ל הכי א"ר יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתים שניה אכלו מה שבשדות כו'. ותוב בעא מיניה בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל שאינו בא בירושלים של מעלה עד שיבנה להם ירושלים של מטה וישרה שכינתו הקדושה בקרבם. ותוב בעא מיניה מ"ד ובאחת יבערו ויכסלו וגו'.

א"ל אחת היא שמבערת הרשעים לגיהנם ומאי ניהי ע"ז. ותוב בעא מיניה מ"ד כי שתים רעות עשה עמי וגו' תרתי בלחוד הוא דעבוד.
כ"ב שביקא להו יש מי שמפרש וכי יש עבירה הכתובה בכ"ד ספרים כלומר במקרא שלא עשו אותה ואמאי כתיב כי שתים רעות (וכ"ב דמתמה כלומר וכי הניחו כ"ד ספרים עבירה הכתובה בהם שלא עשו אותה) ואנו קבלנו מרבותינו כי אלו הן כ"ד חטאות בכאן הם המפורשים בתלמוד א"י בפרק אלו שאין להם חלק יש מן החכמים המפרשים שהיו אומרים כ"ד רעות אלו הן הנדברות בהאי קרא אותי עזבו מקור מים חיים. לחצוב להם. עזבך את ה' אלהיך. רעתך ומשובותיך ולא פחדתי אליך לא אעבור צועה זונה נהפכת נכתם עונך לא נטמאתי דרכך בגיא אהבתי זרים ואחריהם אלך הובישו המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כי פנו אלי עורף מספר עריך היו אלהיך אלו כ"ד רעות א"ר יוחנן לא גלו ישראל עד שנעשו כ"ד כתות של מינים שנאמר בן אדם שולח אני אותך וגו' אל גוי המורד לא נאמר אלא גוי המורדים ומצאנו במדרש חזית א"ר יוחנן כ"ד חטאות הוכיח יחזקאל הנביא את ישראל בפרשת התשפוט את עיר הדמים אלו הן עיר שופכת דם ועשתה גלולים טמאת השם רבת המהומה איש לזרועו היו בך למען שפוך דם אב ואם הקלו בך לגר עשו בעושק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך קדשי בזית ואת שבתותי חללת אנשי רכיל היו בך ואל ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה ואיש את אחותו בת אביו ענה בך שוחד לקחו בך נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואותי שכחת נאם ה' ועל כולם לא חתם אלא על הגזל והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך. היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עושה אותך אני ה' דברתי ועשיתי.

דף ה:

והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתימותי טומאתך ממך ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי אני ה'.
א"ל הכי אמר ר' יוחנן עבירה אחת שיש בה שתי רעות ומאי ניהו ע"ז שנאמר כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו והלכו אל הגלולים כי עברו איי כתיים גו' עד ועמי המיר כבודו בלא יועיל. ותוב בעא מיניה כתיב ויהי כי זקן שמואל מי קא סיב כולי האי והאמר מר במסכת מועד במשקין מת בן חמשים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי א"ל הכי אמר ר' יוחנן זקנה הקפיץ הקב"ה עליו שנאמר (ויהי כי זקן שמואל) נחמתי כי

המלכתי את שאול למלך. ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן כו'.
עד מי גרם לשאול לישב שתי שנים ומחצה בגבעה תפלתו של שמואל הרמתי.
וכי מידחי גברא מקמי גברא אין שנאמר חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא מדחי גברא מקמי גברא. אין אומרים דבר הלכה בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ותתקל הסעודה) בתר דסעיד א"ל הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת שנאמר כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים וגו' מקיש יעקב לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

דף ו.

מורה ומלקוש. מורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס פירותיהן מלקוש שמל קשיותיהן של ישראל.
תנא דבר שיורד על המלילות ועל הקשין וממלא התבואה בקשיה:
ת"ר מורה במרחשון ומלקוש בניסן דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מורה בחדש כסלו.
מאן חכמים אמר רב חסדא ר' יוסי היא. דתניא מאימתי זמן רביעה. ר' מאיר אומר בכירה בשלשה בינונית בשבעה אפילה בי"ז. ר' יהודה אומר בשבעה ובשבעה עשר ובעשרים ושלשה.
ר' יוסי אומר בי"ז ובכ"ג ובר"ח כסלו וכן היה ר' יוסי אומר אין היחידים מתענין עד שיגיע ר"ח כסלו.
כמאן אזלא הא דתניא ר"ש בן גמליאל אומר גשמים שירדו ז' ימים זה אחר זה אתה מונה רביעה ראשונה ושניה ושלישית כמאן כר' יוסי פי' כגון שהתחילו הגשמים לירד ביום הראשון מחצי יום וכשתחשוב ז' ימים מעת לעת אתה מוצא מקצת מיום השמיני להשלמת ז' ימים ולא תמצא מאלו התנאים בז' ימים למנות בהן רביעה ראשונה ושניה או שניה ושלישית אלא לר' יוסי בלבד דאי ר"מ ראשונה ושניה משכחת לה שניה ושלישית לא משכחת לה דהא בין שניה ושלישית י' ימים ואי לר' יהודה שניה ושלישית הוא משכחת לה ראשונה ושניה לא משכחת לה דהא לדבריו י' ימים בין הראשונה לשניה אבל ר' יוסי דאמר ראשונה בי"ז שניה בכ"ג הנה ז' ימים ביניהם. אתה מונה בהן ראשונה ושניה ואם התחילו הגשמים בחצי היום בכ"ג יום למרחשון נמצאו עד ר"ח כסליו ז' ימים ומקצת היום של יום ראשון אתה משלימן מיום ראשון של חדש כסלו נמצאת מונה להן שניה ושלישית והוא שהיה (ר' א') [ר"ח] מרחשון חסר כי בשלשה איתא בפיר'

בתוספתא שהיה ר' יוסי אומר בכירה בי"ז בינונית בכ"ג. אפילה בל'. אמר רב חסדא הלכה כר' יוסי ואמרינן בשלמא רביעה ראשונה לשאול ותן טל ומטר כר' מאיר דאמר בכירה בג' במרחשון דתנן בג' במרחשון שואלין את הגשמים שלישית להתענות כדתנן הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין אלא רביעה שניה למאי פירוש כיון דמרביעה ראשונה מתחילין לשאול עד רביעה שלישית ובשלישית מתחילין להתענות שניה למה לי הלא מתחלת רביעה ראשונה עד שלישית כולן ימי שאלה הן למה נקראת שניה והביאו טעם ר' זירא ורב זביד למאי הלכתא.

דף ו:

(למאי הלכתא) נקראת שניה. ובפרק ג' פירש כי רביעה א' וב' לשאול ג' להתענות וכן הלכתא. וא"ר זירא שניה לנודר דתניא הנודר עד הגשמים עד שתרד רביעה שניה רב זביד אמר לזיתים.

דתניא מאימתי כל אדם מותרין בלקט שכחה ופאה משילכו הנמושות בפרט ובעוללות משילכו עניים בכרם ויבאו. בזיתים עד שתרד רביעה שניה.

סבי דאזלו אתגרא. זקנים המהלכים במשענת בנתיבי בני רה"ר.

מאי לשון רביעה שרובע לקרקע כדרב יהודה דאמר מטרא בעלה דארעא היא שנאמר והולידה והצמיחה.

רביעה [ראשונה] כדי שתרד בקרקע טפח. שניה כדי לגוף בה פי חבית:

אמר רב חסדא גשמים שירדו כדי לגוף בה פי חבית אין בהם משום ועצר. וכן גשמים שירדו קודם ועצר. פי' קודם ק"ש שכתוב בה ועצר את השמים.

אמר אביי לא אמרן אלא קודם קרית של ערב אבל קודם שמע דצפרא יש בהן משום ועצר כלומר המטר היורד בשחר אינו כלום ועובר הוא כדכתיב חסדכם כענן בקר והני מילי במטר דקטיר בעננא. והוא שעמד והולך. אבל אם נתקשרו שמים בעבים בבקר אינו פוסק אותו היום מטר וזהו האמור בר חמרא מוך שקיך וגני. הצע השק שלך ושכב שאין לך היום הליכה. וטוביא דשתא דטבת ארמלתא דלא ביירא תרביצי. כגון הא דגרסי' (ב"ב ז א) חד מטיא תרביצא וחד מטיא אספלידא.

וי"א דלא ביירי תרביצי ביירי מלשון בורה כדכתיב והאדמה לא תשם ומתרגמינן וארעא לא תבור כלומר שהשקה ונשאר בה לחלוחית עדיין (משתיב) חורשין אותה וזורעין אותה היינו דלא ביירי תרביצי. פי' טבת ארמלתא שלא ירדו גשמים בטבת שהגשמים הם בעל לארץ שנאמר והולידה והצמיחה (הן) [אין] מניחין האכסדרא בורא (שדה) בור

שוכנין בה מפני שלא באו גשמים ליכנס בבית אלא יושבין באכסדראות כמו אלמנה שאין לה ישיבת בית איכא דאמרי דלא שקיל שיבתנא כלומר לא נסתלק החום אלא ישינים בפתחים פתוחים מפני חוזק החום איני כי טוב היא כאשר לא יבא המטר בטבת והאמר רב חסדא טבא דטבת מטולתא כלומר בעת שיהו בני אדם מטונפים את רגליהם ובבגדיהם בטיט בזה טובת השנה ושנינן אם היו גשמים במרחשון וכסלו הטוב שלא יהיו בטבת גשמים ואם לא היו גשמים במרחשוון וכסלו (הוו ביה תשתא) [טוביא דשתא] דטבת מטולתא. ועוד א' גשמים שירדו על מקצת מדינה אין בהם משום ועצר איני והכתיב חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש ואמר רב שתיהן לקללה ושנינן אי אתא טובא ומתכנשין תמן מיא לקללה. כדכתיב [תמטר] שם יהיה המטר כנוס כלומר נקוים שם המים כגון שנתון במקום האשבורן.

דף ז.

אבל אם באו כדבעו לה לברכה:
משיצא חתן לקראת כלה. כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועין היו מברכין ברכת גשמים:
א"ר אבהו גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה כו'.
כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה והמתעסק שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה א"ר יוחנן כתיב כי האדם עץ השדה אם ת"ח הוא הגון ממנו תאכל ואותו לא תכרות. ואם אינו הגון אותו תשחית וכרת.
דברי תורה אין מתקיימין ביחידי שנאמר חרב על הבדים ונואלו.
והקטנים מחדדים את הגדולים כו'. ומתלמידי יותר מכולם.

דף ז:

למה אין הגשמים יורדין בעולם אא"כ נמחלו עונותיהם של ישראל שנאמר רצית ה' ארצך וגו' נשאת עון עמך וגו' ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה.
אין הגשמים נעצרים אא"כ נתחייבו שונאי ישראל כלייה כו' או בשביל תרומות ומעשרות. ובשביל מספרי לשה"ר. ובשביל עזי פנים. וכל מי שיש לו עזות פנים ודאי נכשל בעבירה.

ומותר לקרותו רשע שנאמר העז איש רשע בפניו ומותר לשנאותו [שנאמר] ועוז פניו ישונא א"ת ישונה אלא ישנא.
אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל שנאמר על כפים כסה אור ואין כפים אלא גזל שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם. וכן נמי נעצרים בשביל ישראל שמעשיהם מקולקלין.

דף ח.

והוא לא פנים קלקל תלמיד שתלמודו קשה עליו מפני שאין רבו מסביר לו פנים בהלכה: אם ראית הגשמים נעצרים ומתכסין שאין בדור לוחש לחישות כראוי כו'.
ואין הגשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמונה שנאמר אמת מארץ תצמח א"ר יוחנן כל המצדיק עצמו מלמטה ומחזיק דרך החסידות אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ועוד מהכא וכיראתך עברתך. לפי דקדוקן ביראתך כן מדקדקין עליהם בעברתך ועוד מהכא בדרכיך יזכירוך. כפי דרכך מזכירין אותך מלמעלה.
אריב"ל כל ששמח ביסורין הבאין עליו מביא ישועה לעולם שנאמר הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע. הן קצפת והכית אותנו בשביל חטאתינו שחטאנו שמחנו בהן כלומר הודינו כי הכאה זו בשביל עונותינו היא עולם ונושע ראויה זו להיות ישועה לעולם.

דף ח:

א"ר שמעון בן לקיש נאמרה עצירה ולידה ופקידה באשה וכנגדן ברקיע ובארץ. פקידה שנאמר פקדת ארץ ותשוקקה. לידה שנאמר והולידה והצמיחה עצירה שנא' ועצר את השמים תנא כמין קובה יש ברקיע ומשם גשמים יורדים שנאמר פלג אלהים מלא מים: הוה כפנא ומותנא אמרי לא אפשר למבעי רחמי אתרתי דכתיב ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת.
במערבא אמרי ורחמין למיבעי מן קדם אלהא על רזא דנא. מכלל דאיכא (אחד) אחריתי: אלא מיבעי רחמי אכפנא (ומותנא נסבול) דכי יהב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון.
בימי רבי זירא גזור שמדא ומנעום מלקבוע תענית א"ר זירא ניקביה עלוון מהשתא ולכי בטיל שמדא ניתוב בתעניתא שנאמר ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום אשר נתת לבך להבין ולהתענות וגו'.
גשמים (בלילי) [בערבי] שבתות אפילו שנים כשני אליהו סימן קללה הן.

אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי ולא בדבר השקול אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו'.
א"ר יוחנן אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין וגו'.

דף ט.

עשר תעשר כלומר עשר כדי שירבה קניינך ותעשר עוד פעמים אחרים. ואמרינן מי שרי למימר הכי והכתיב לא תנסו את ה' אלהיכם ושנינן חוץ מזו שנאמר הביאו וגו' ובחנוני נא בזאת וגו' כתיב אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. כיוצא בו בתורה דכתיב ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו:
א"ר יוחנן מטר בזכות יחיד שנאמר לתת מטר ארצך בעתו ר"ל אמר מהכא שאלו מה' מטר וגו' ותניא ומטר גשם יתן להם לאיש יכול לכל השדות שלו ת"ל בשדה. יכול לכל השדה ת"ל עשב השדה וכדר' דניאל בר רב קטינא דהוה סייר גינתיה ואמר האי משרא בעי מיא והאי משרא לא בעי מיא ואתי מטרא להאי משרא דאמר בעי מיא. פרנסה בשביל רבים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו'. ואקשינן והא משה רבינו יחידי הוה (וקמא) [וקאמר] כי המן ירד בזכותו. והענן בזכות אהרן והבאר בזכות מרים. וכולן כיון שמתו נסתלקו כל אחד ואחד הדבר שהיה בזכותו. וחזרו בשביל מרע"ה. וכיון שמת נסתלקו הכל שנאמר ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד. ושנינן שאני משה רבינו כיון דאלים זכותיה כרבים דמי.
ג' פרנסים טובים עמדו לישראל. ואלו הן משה ואהרן ומרים וג' מתנות נתן להם הקב"ה על ידם ואלו הן מן ובאר ועמוד הענן כו':
תלמידי דרבא כד נח נפשיה אתו לקמיה דרב פפא לא הוו מסתברי להו שמעתתיה הוה מרמזי להדדי חזנהו חלש דעתיה אקריות בחלמא ואכחיד את שלשת הרועים וגו'.

דף ט:

כי הוה מפטרי מיניה אמר להו ניזולו רבנן בשלום:
רב שימי בר אשי הוה מקשי לרב פפא טובא יומא חד חזייה דנפל על אפיה ובעי רחמי ואמר רחמנא שזבן מכיסופא דשימי קביל עליה שתיקותא ותו לא אקשיה ליה. עבים הדקים נקראים חזיזים אמר רב פפא עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא ונקראות פורחות:

אמר רב יהודה נהילא פי' מטר היורד דק כמו קמח. אם הם תחלת ירידת המטר ירד מטר וסימנא נפה שכיון שמתחלת לפלוט הדק פולטת סולת וצריד וכיוצא. אבל אם זו נהילא באחרית מטר דע דפסק מטרא וזהו תמצית המטר וסימניך חריא דעיזא כיון שאינו בא בקילוח אלא כעין שותת טפה לא נשאר בו כלום:

תניא רבי אליעזר אומר כל העולם כולו מימי אוקינוס שותה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה וגו' ואע"פ שמלוחין מתמתקים הם בעבים.

ר' יהושע אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים והאי דכתיב ואד יעלה מן הארץ מלמד שענני כבוד מתגברות ועולות לרקיע ופותחות פיהם כנוד ומקבלות מטר שנאמר יזוקו מטר לאדו ומנוקבות ככברה ומחשרות על הארץ. שנאמר חשרת מים עבי שחקים ובין טפה לטפה כמלא נימא כו'.

דף י.

ארץ ישראל נבראת תחלה שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות א"י הקב"ה משקה אותה [בעצמו] וכל העולם כולו ע"י שליח. שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות.

א"י שותה מי גשמים וכל העולם שותה תמצית שנאמר הנותן מטר וגו' משל לאדם מגבל גבינה. נוטל מאכל ומניח הפסולת:

ת"ר מצרים ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה. ואחד מס' בכוש. וכוש אחד מס' בעולם. והעולם אחד מס' בגן. וגן אחד מס' בעדן. ועדן אחד מס' בגיהנם. נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם. אריב"ל כל העולם מתמצית הגן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. תנא מתמצית בית כור שותה. תרקב. פי' התרקב הוא חצי סאה. והכור יש בו ל' סאין. נמצא א' מס' בכור. וכיון ששנה בחיצונה והעולם א' מס' בגן. נמצא העולם כולו חלק א' מס' חלקים בגן ומתמציתו שותה כל העולם. דקדק התנא שמתמצית בית כור שותה תרקב שהרי זה התרקב א' מס' בכור כמו שהוא העולם א' מס' בגן ושותה תמציתו:

מתני' בג' מרחשון שואלין הגשמים ר"ג אומר (בשמונה) [בשבעה] בו.

א"ר אלעזר הלכה כר"ג. תנא חנניה אומר ובגולה עד ס' יום בתקופה. אמר שמואל הלכתא כחנניה. וזמן הכנסת עצים דבי טיבות רישבא מן השדה הוה ס' בתקופה. ואיבעיא לן יום ס' כלפני ס' ואינו שואל או כלאחר ס' ושואל.

רב אמר כלפני ס' ושמואל אמר כלאחר ס' וסימניך עילאי בעי מיא תתאי לא בעו מיא. פי' נהרדעא אתריה דשמואל והיא גבוהה והן מבקשים מים. וסורא אתריה דרב והיא לגבי נהרדעא תתאה. והן אינן מבקשין מים כלומר כיון שהן תחתיין נקוין המים בהן ומתקיימין אצלם. אמר רב פפא הלכתא יום ס' כלאחר ס':

מתני' הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים. ואוקים רב הונא להני יחידים רבנן ומתענין ב' וה' וב'.

דף י:

ומפסיקין בר"ח וביו"ט הכתובים במגלת תענית:

ת"ר לא יאמר זה איני ראוי לכך. אלא כל התלמידים ראוין לכך. איזהו יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור. ואיזה תלמיד כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. פי' בכלום מקום כלומר מקום מן התלמוד. ואפי' במס' דכלה. שמתעסקין בה כל תלמיד חכם שרוצים לשנותה בכלה של אדר תניא לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה שנראה כיהירות התלמידים עושין דברי ר' שמעון בן אלעזר. רשבג"א דבר של שבח אינו עושה.

דבר של צער עושה עצמו יחיד וכן ר' יוסי אומר עושה וזכור לטוב. שאינו שבח לו התענית אלא צער הוא לו:

ת"ר הרי שהיה מתענה על החולה ונתרפא על צער צרה ועברה מתענה ומשלים ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין וכו'. זה שאמר יוסף לאחיו אל תרגזו בדרך.

אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תתגר עליהם הדרך ואוקימנא לעיוני אבל במגרס לא. דא"מ ב' ת"ח המהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראוין לישרף שנאמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם.

במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה שנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. והכניסו חמה לעיר.

כדרב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב כלומר באור היום כדכתיב וירא אלהים את האור כי טוב. וכתיב הבקר אור והאנשים שלחו.

משום מעיינא פי' אם יאכל הרבה יקחהו שלשול ויבא להתאחר מן השיירא.

דף יא.

והמרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה שנאמר ברעב פדך ממות.

אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון. תנא חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון. חייב אדם לצער עצמו עם הצבור שבזמן שפורש עצמו מן הצבור ב' מלאכי השרת המלוין אותו מניחין ידיו על ראשו ואומרים פלוני שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת ישראל. אלא מיבעי ליה לצעורי עם הצבור שכן מצינו במרע"ה שציער עצמו עם הצבור שנאמר וידי משה כבדים וגו'. וכי לא היה לו כר או כסת לישב בה אלא רצה להצטער בצער צבור. ושמא תאמר מי מעיד בו. אבני ביתו. שנאמר כי אבן מקיר תזעק. ומלאכים השומרים אותו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך וגו'.

כתיב אל אמונה ואין עול. כשם שנפרעים מן הרשעים לעוה"ב אפילו בעבירה קלה כך נפרעין מן הצדיקים בעוה"ז וכשם שמשלמין שכר טוב בעוה"ב לצדיקים [אפי' על מצוה קלה] כך משלמין שכר טוב לרשעים אפילו על מצוה קלה בעוה"ז.

בשעת פטירתו של אדם. כל מעשיו נפרטין לפניו. אומרים לו עשית במקום פלוני והוא אומר הן. אומרים לו חתום. וחותם שנאמר ביד כל אדם יחתום. ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני שנא' למען תצדק בדברך וגו':

אמר שמואל היושב בתענית נקרא חוטא. סבר לה כר' אלעזר הקפר בר' [דאמר] בשביל שציער עצמו מן היין קראו הכתוב חוטא שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש המצער עצמו מכל מאכל ומשתה לא כ"ש. ומפני מה כתיב בו קדוש יהיה משום (דמרבי) [דמדכי] נפשיה מטומאה. ור' אלעזר פליג עליה דאמר המצטער עצמו לשם שמים כגון הנזיר וכיוצא בו [נקרא] קדוש כדכתי' קדוש יהיה.

דף יא:

א"כ מה ת"ל מאשר חטא על הנפש בנזיר שנטמא הכתוב מדבר ומפני שנטמא נקרא חוטא. ור"ל אמר המונע עצמו מן התענית הוא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד. הגומל טוב לנפשו איש חסד:

א"ר ירמיה אין ת"ח רשאי לסגף עצמו בתענית מפני שממעט (עצמו) במלאכת שמים. אמר רב הונא יחיד שקבל עליו תענית ב' ימים זה אחר זה אפילו אוכל ושותה כל הלילה כו'. הדין במי שקבל עליו יום אחד או ב' ימים תענית דינם אחד מיהו נוח להתלמד להבין פירושו בשני ימים מיום אחד. וכן פירושו. אדם שקבל עליו להתענות שני ושלישי והתענה יום ב' ובערב אכל ושתה למחר עוד ביום ג' מתענה ומתפלל תפלת תענית אע"פ שמתענה רוב יום ג' מפני שלא קבל עליו מיום ב' להתענות יום ג' ונמצא תעניתו ביום

ג' תענית שעות דהא לא קיבל תענית מאתמול. ועל זה מדקדק רב יוסף מ"ט דרב הונא. מי אמרינן קסבר רב הונא מתענה לשעות.
והמתענה לשעות אינו מתפלל תפלת תענית. לפיכך אמר למחר אינו מתפלל תפלת תענית. או דלמא קסבר רב הונא אין מתענין לשעות ואינם תענית כלל. לפיכך אינו מתפלל תפלת תענית.
ואמר אביי לעולם קסבר רב הונא מתענין לשעות והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית. ושאני הכא דלא קביל עליה מעיקרא.
ועוד לא היה בדעתו להשלים תעניתו עד הערב. וקיי"ל כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית לפיכך תמצא תענית שעות. ומסתברא דמי שנזדמן לו ולא אכל עד שעבר רוב היום וכיון שראה כך הסכים לצום ולהשלימו אותו יום בתענית זהו תענית שעות ומתפלל באותה שעה שהסכים להשלימו תענית שעות תפלת תענית עננו בשומע תפלה. ודווקא אחר שקבל עליו לעצמו שמתפלל תפלת תענית אבל מקודם לא:
ר"ע אקלע לגינזק בעו מיניה מתענין לשעות כו' ואסיקנא הלכתא המתענה לשעות מתפלל תפלת תענית וקנקנים (שלמים) [ישנים] ששימשו בהן עובדי כוכבים ביין שלהן לאחר שישפכו היין מהן אם ישארו ריקים י"ב חודש מותר לישראל להטיל בהן יין להשתמש בהן.

דף יב.

אמר רב חסדא הא דאמרת מתענין לשעות ומתפלל תפלת תענית והוא שלא טעם כלום עד הערב ואע"ג דאמליך אמלוכי. רב חסדא לטעמיה דאמר כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית. ואותבינן עליה הא דתנן אנשי משמר מתענין ולא משלימין.
והא דאמר ר' אלעזר בר צדוק והתענו בו ולא השלמנוהו הנה תעניותם תענית אף על פי שלא שקעה עליו חמה. ומשני התם אינה תענית אלא רצו להצטער גם הם בצער צבור.
ולא משום דתורת דין תענית עליהם ור' יוחנן לא הוה מסכים תענית בלבו ולא היה אומר אלא להשתמט מבי נשיאה שלא היה רוצה לסעוד אצלם:
אמר שמואל כל תענית שלא קבלה מבע"י אינה תענית אימת מקבל לה רב אמר במנחה משעה שיסכן לתפלת המנחה. ואפי' מתעסק במלאכתו אומר מחר אהיה בתענית. יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת.

ושמואל אמר בתפלת המנחה כלומר צריך להיות כולל אלו הדברים בשומע תפלה וגו'.
אמר רב יוסף כשמואל מסתברא דכתיב במגלת תענית להן כל איניש דייתי עלייהו מן קדמת דנא יאסר.
מאי יאסר עצמו בצלו מקודם שיקבל עליו תענית מקבל עליו בתפלתו תענית שנמצא אוסר עצמו באכילה ובשתיה בקבלתו תענית בתפלתו:
פליגו בה ר' חייא ור' שמעון בר' חד תני ייסר וחד תני יאסר. מאן דתני ייסר כלומר ייסר עצמו בצלו בתפלת המנחה ואיסור אוסר על עצמו בתפלתו. ומאן דתני יאסר כדתניא להן כל אינש דייתי עלוהי [מקדמת דנא] יאסר.
כיצד יחיד שקיבל עליו תענית ב' וה' (וב') של כל השנה ואירעו בהן י"ט הכתובים במגלת תענית כגון שמונת ימים שמראש חדש ניסן וכיוצא בהן דלא להתענאה בהן. אם נדרו קודם לגזרתנו ידחה נדרו את גזרתנו כו'. פי' כל איניש דייתי עלייהו נדר תענית מקדמת גזרה דנא להיות היום י"ט ושיהיה אסור בתענית יאסר באכילה ובשתייה ומקיים נדרו. הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים ב"ד גוזרין ג' תעניות על הצבור אוכלין ושותין משחשכה ומותרין במלאכה כו':
ת"ר עד מתי אוכלין ושותין עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי ר"ש בן אלעזר אומר עד קרות הגבר.
אמר רבה לא שנו עד שיעלה עמוד השחר אלא אם לא ישן שנת תרדמה אלא נים ולא נים כגון זה אע"פ שמתנמנם אוכל. (אלא) [אבל] אם ישן שנת קבע ונרדם (לא היא אלא ישן) לגמרי אינו אוכל:

דף יב:

ירושלמי ישן ועמד אסור לא שנו אלא שלא התנה אבל התנה מותר. קי"ל דלגבי תענית דאכיל בלילה ומפסיק. אם גמר וסלק לא יאכל. אבל אם לא סילק ודעתו עוד ליכל אע"פ שישן עומד ואוכל. אבל בתעני' שפוסק בו מבע"י אע"פ שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש כי הא דאיתא באגדת איכה. ר' יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערובת צומא רבה אתא ריש כנשתא לזמוניה. א"ל כבר אכלי ופסקי לי. א"ל אשגח עלי דלא לימא ההוא ר' לא אשגח עליו אזל עמיה ובסיפא אמרין אכל מן כל עיגול חד פתית ואכל מן כל תבשיל חד פת ושתה מן כל (כוס וכום) (חבית וחבית) חד כוס. ש"מ דאע"ג דפסק אכיל.
ולענין מישתו מיא היכא דאית ליה למיכל. אית ליה למשתי כו'. וכן כתב ופירש רבינו הגאון זצ"ל.

אמר רב יחיד שקבל עליו תענית אמר רבה בר רב שילא לימא הכי מחר אהא בתענית יחיד דאי לא חיישינן שמא תענית צבור קביל עליה ואסור בנעילת הסנדל כו'.
ואסיקנא רבנן דבי רב אשי באלו התעניות השנויות במשנתנו הוו מסיימי. מסאנייהו כי אורחייהו ואתו לבי תענית. סברי לה כשמואל דאמר אין תענית צבור בבבל אלא ט' באב בלבד. וכך הלכה:
אמר רב יהודה אמר רב לווה אדם תעניתו ופורע. פי' היכא דאיכא צערא או אונס וכיוצא בו. לווה תעניתו ופורע דאמרי לא יהא אלא נדר מי לא פרע למחר וליום אחרא כ"ש תענית. ושמעינן הא סברא מדברי שמואל דאמר צערא קבל עליה אי מצי מצער נפשיה כו'. מכלל דרב במצטער הוא דאמר:
יפה תענית לחלום כאש בנעורת ובו ביום אפילו בשבת. וכן הלכתא. ויתיב תעניתא לתעניתא ומפורש בשבת בפ' א':
[מתני'] עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרין ג' תעניות כו'. ואקשינן בשלמא רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל וכיוצא בהן משום תענוג אלא מלאכה אמאי צערא הוא ומשנינן אמר קרא קדשו צום קראו עצרה.
פי' קראו עצרה לקידוש (היום) [הצום]. מה עצרת אסור במלאכה אף צום אסור במלאכה.
ומאימתי איסורו משעת אסיפת זקנים ואימתי אסיפת זקנים ביום. שנאמר תקעו שופר בציון הריעו בהר קדשי ירגזו כל יושבי ארץ כי בא יום ה'.
אמר רב כהנא כינופיא מצפרא. היכי עבדינן. אמר אביי מצפרא עד פלגיה יומא מעיינינן ולפניא ריבעא דיומא. קרינן בספרא ובאפטרתא.

דף יג.

ורבעא בתרא מצלינן ומתודינן [אבל] תפלת התענית בשחרית לא יכלינן למימר דכתיב ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני יושב משומם עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי [ואכרעה על] ברכי ואפרשה כפי אל ה' אלהי. ש"מ דתפלת התענית באחרית היום הוא ברביעית האחרון אמר רב חסדא כל שהוא משום אבל כגון ט' באב ואבל אסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן.
אבל כל שהוא משום תענוג כגון תענית צבור בחמין אסור ובצונן מותר.
ודייק רב אידי ממתני' מאחר דקתני אסורים ברחיצה למה לי למתנא (כתב) ונועלין את המרחצאות אלא [ה"ק] רחיצה דאסרנא רחיצה במרחץ בחמין הוא דאסור אבל בצונן שרי ואתינן לסיועיה לר' חסדא מהא דתניא כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט'

באב בין ביוה"כ ואמרי' [בחמין] ליכא לאוקומה דשאובין נינהו אלא בצונן ואי אמרינן לכ"ע רחיצה בט' באב בצונן שרי אצטריך לאשמעינן טבילה בצונן שהיא מצוה בזמנה דשרי אלא ש"מ רחיצה אפי' בצונן אסור ובטבילה דמצוה שרי ולכ"ע אסור ואדחי' לעולם בצונן לכ"ע שרי והא ברייתא בחמין היא. וא"ת מים שאובין הן כגון חמי טבריא דמים חמין הן.

ואקשינן אי הכי סיפא דקתני ר' חנניא סגן הכהנים אומר כדי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת בשנה. לטבול בצונן דשרי וליכא עבירה. ודחי באתרא דליכא צונן. ורחיצה בחמין אסור משום כבוד בית אלהינו שחרב כדי הוא בית אלהינו לאבד מצות טבילה אחת בזמנה פעם אחת:

ת"ש כשאמרו בתענית אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר. וכשאמרו אסור במלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר. וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר הא כיצד יצא לדרך נועל. הגיע לעיר חולץ הסנדל מרגלו ומהלך יחף. וכן אתה אומר במנודה ובאבל.

דף יג:

ודחינן לא כי קא קתני וכן באבל אנעילת סנדל ואמלאכה קאי אבל (רחיצה לא) [לא ארחיצה] ולעולם בחמין.

אמר רבא אבל אסור כל ז' אפי' בצונן ומ"ש מבשר ויין דשרי ליה. ודחי בשר ויין שרינן ליה כדי לפכוחי פחדיה אבל רחיצה דמשום תענוג היא לא התירו.

לימא מסייעא ליה אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה בימי אבל בית אביה. אבל הנערה שרי לנוול עצמה ושלא לרחוץ אפילו בצונן. וש"מ אבל אפי' בצונן אסור. ודחי לא הבוגרת התירו לכחול ולפרכס.

תניא תכפוהו אבליו זה אחר זה שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים. אמר רב חסדא בתער ולא במספרים. במים ולא בנתר. ולא בחול.

אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. והלכתא אסור לרחוץ כל גופו כל ז' בין בחמין בין בצונן אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור ובצונן מותר. ולסוך אפי' כל שהוא אסור. ואם לעבר הזוהמא מות' לסוך שמן טוב.

דרש רב יצחק יחיד שקבל עליו תענית מתפלל עננו בין גואל לרופא ואקשינן עליה וכי יחיד קובע ברכה לעצמו אלא מתפלל עננו בשומע תפלה בכלל הברכה ואינו מתפלל אותה ברכה בפ"ע. ומותבינן עליה מהא דתניא מה בין יחיד לצבור אלא שזה מתפלל

שמ"ע ואלו מתפללין י"ט היכי דמי אילימא יחיד המתפלל בינו לבין עצמו עם הצבור וצבור דקתני ש"ץ היורד לפני התיבה האי י"ט ברכות מתפלל בתענית כ"ד מתפלל כדתנן עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל כו' ואומר לפניהם כ"ד ברכות. ושנינן הכי קתני אין בין יחיד דקאי בצבור כדאמרן ליחיד המתפלל חוץ לביהכ"נ אלא שזה היחיד העומד בחוץ מתפלל י"ח ויחיד המתפלל בכנסת מתפלל י"ט ברכות. אלמא יחיד קובע ברכה לעצמו. ושנינן לעולם יחיד.

יחיד דקאי בצבור וצבור ש"ץ ממש. וזה ש"ץ המתפלל י"ט ברכות בתעניות ראשונות הוא שאין בה כ"ד ברכות לפיכך זה מתפלל י"ח וזה מתפלל י"ט. ואקשינן והא תעניות אמצעיות דקתני בהו ואסור במלאכה וברחיצה כו'. ולא קתני כ"ד. ושנינן האי תנא באיסורא קמיירי. כלומר אסור במלאכה וברחיצה כו' הוא דמיירי בתפלות לא קמיירי. אי בעי תימא כ"ד ברכות באמצעייתא נמי ליכא. ואקשינן והא תניא אין בין ג' אמצעיות לז' אחרונות. אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות הא לכ"ד זה וזה שוין. לעולם אימא לך באמצעיות נמי אין כ"ד ברכות בהן.

דף יד.

ותנא מקצת מה שיש בשבע האחרונות ואינם בג' אמצעיות ושייר אחרונות כגון הני כ"ד וכיוצא בהן אמר רב אשי הא דדייקת מתנייתא דייק ממתני' דקתני מה אלו יתירות על הראשונות אלא שבאלו מתריעין ונועלין החנויות הא לכל דבריהן זה וזה שוין. תנא מקצת ושייר מקצת מאי שייר דהאי שייר [שייר] תיבה דלא קתני ומוציאין התיבה אלא אמרינן תנא ושייר כשם ששייר התיבה שייר כ"ד ברכות ולעולם [אין] מתפללין באמצעיות כ"ד ברכות ודחינן תיבה לאו שיור הוא דקתני באידך פרקין:

סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה הנה מפרש אכולהו תעניות מוציאין את התיבה.

ואמרינן השתא דאתית להכי גם זה השינוי תשני בהא נמי ואימא מדקתני סדר תעניות כיצד וקא מפרש כ"ד ברכות ש"מ אכולהו תעניות קמיירי וזו שנויה היא ולא סמכינן עליה דהא באידך פרקין דאין מוציאין התיבה אלא בז' אחרונות:

מאי הוה עלה ואסיקנא הלכתא יחיד מתפלל עננו ל"ש יחיד קאי בצבור ול"ש יחיד דקאי בעלמא וקיי"ל דכל יחיד מזכיר עננו בשומע תפלה.

תני חדא עוברות ומיניקות מתענות בראשונות ואין מתענות באחרונות ותניא אידך מתענות באחרונות ואין מתענות בראשונות. ותניא אידך אין מתענות לא באחרונות ולא בראשונות אמר רב ששת נקיט אמצעייתא בידך כי מתענין בהן דמתרצין כולהו פי' הא

דקתני בראשונה מתענות בראשונות בשלש אמצעיות [מיירי] ולגבי שבע אחרונות (הני אחרונות) הני שלש אמצעיות ראשונות להני ז' נינהו ואמצעיות דקתני מתענין באחרונות הן ג' אמצעיות דלגבי שלש הראשונות האמצעיות אחרונות מקרו. ובריית דקתני אין מתענות לא בראשונות [בראשונות] ממש שהן שלש ראשונות ולא באחרונות [באחרונות ממש] שהן ז' האחרונות מכלל דג' הראשונות מתענות לדברי שלשתן ויש לומר דכלהו מודו באמצעיות דמתענות:

ירושלמי עוברות ומיניקות מתענות בט' באב ובג' שניות ולא בז' אחרונות:

מתני' אין גוזרין תענית בתחלה בחמישי כו' עד ר' יוסי אומר כשם שאין הראשונות בחמישי כך לא השניות ולא האחרונות:

מתני' עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרין עוד כו'. מתריעין דתני במתני' כיצד הוא רב יהודה אמר התרעה בשופר משמיה דרב אמרו התרעה בעננו ומותבינן [עלה] דרב אין פותחין מז' תעניות על הצבור ובהן ז' התרעות וסימן לדבר יריחו והתרעות דירחו בשופר הוו. ושנינן בשופר דברי הכל התרעה היא כי פליגי בעננו רב יהודה סבר עננו לאו התרעה היא ורב סבר עננו נמי התרעה היא. ותוב מותבינן עליה ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות על העולם כגון חיכוך חגב זבוב צרעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין.

דף יד:

והנה עננו צעקה היא ואם תאמר שגם עננו התרעה היא נמצא עננו התרעה והיא הצעקה היכי קתני צועקין ולא מתריעין ושנינן תנאי היא יש תנא (שקירא) [שקורא] עננו התרעה דתנן בפירקין [דחסידא] (קרא) על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גייס או נהר ועל הספינה המטרפת בים ר' יוסי אומר לעזרה אבל לא לצעקה והא הכא התרעה בשופר ליכא למימר דהא שבת היא ושופר בשבת אסור אלא לאו בעננו וקתני מתריעין בשבת ש"מ דקרי לעננו התרעה ש"מ הא דא"ר אמי אין מטריחין על הצבור יותר מדאי ואמרינן לגרמיה הוא דעביד כלומר לא היה יכול להתענות ובשביל עצמו אמר אין מטריחין דתניא כשאמרו י"ג תעניות לפי שאין מטריחין על הצבור לא אמרו אלא לגשמים בלבד אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו.

ומשני ר' אמי תנאי היא דתניא אין גוזרין על הצבור יותר מי"ג תעניות לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי רבי רשב"ג אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה.

בני נינוה בעו מר' אנן דאפילו בתקופת תמוז בעי' מטרא אנה נזכיר ותן טל ומטר בברכת השנים או בשומע תפלה כיחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה אמר להו בשומע תפלה כיחידים ואותבינן עליה א"ר יהודה אימתי שואלין הגשמים בפרקים הללו בזמן שהשנים כתיקונן וישראל שרוין על אדמתם אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן קשיא לרבי ודחי רבי תנא הוא וחולק על התנאים.

מאי הוה עלה ואסיקנא רב ששת אמר בשומע תפלה וקיי"ל כוותיה. ותוב לגבי איסורא הלכתא כרב ששת וזו איסורא היא:

פיסקא בשני מטין עם חשכה ומיבעיא לן ופשטנא ממתני' דתניא בשני מטין לעת ערב ובחמישי פותחין כל היום מפני כבוד השבת היו לו ב' פתחים פותח אחד ונועל א' היתה לו איצטבא כנגד פתחו פותח ונועל כדרכו ואינו חושש עברו אלו [י"ג תעניות] ולא נענו ממעטין במשא ומתן כו' בנין זה בנין של שמחה:

ירושלמי אריב"ל ל"ש אלא בנין של שמחה ממעטין אבל אם היה גוהה סותרו ובונה:

ת"ר חבירין אין שאילת שלום ביניהן עמי הארץ ששאלו מחזירין להן בשפה רפה ובכובד ראש. והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים כבני ניזופין עד שירחמו עליהם מן השמים.

א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו [יחיד בצבור וכן מפורש בתלמוד ירושלמי] [בפ"ב ה"ו] אא"כ נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך וכן אין אדם חשוב רשאי לחגור שק על בשרו אא"כ נענה כיהורם שנאמר ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו וירא העם והנה השק על בשרו.

וא"ר אלעזר משה ואהרן בנפילה. יהושע וכלב בקריעה. ומסקנא יהושע הא והא קא עבד ועוד אמר מלכים בקימה שרים בהשתחויה ואני אומר צדיקים וישרים בשמחה שנא' אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה:

דף טו:

הדרן עלך מאימתי מזכירין סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה כו'. ואקשינן סדר תעניות מכלל דבכולהו מוציאין את התיבה והתניא שלשה תעניות הראשונות נכנסין לבתי כנסיות ומדרשות ומתפללין כדרך שמתפללין כל השנה שבע אחרונות מוציאין את התיבה לרחובה של עיר כו'.

ושני רב פפא כי תנן מוציאין את התיבה בז' אחרונות תנן. ואקשינן אמאי אין מתחילין מן הקטן דתניא ר' אומר בגדולה מתחילין מן הגדול שנאמר ויאמר משה אל אהרן. ואל אלעזר ואל איתמר בניו ובקללה מתחילין מן הקטן דאמר מר בתחלה נתקלל הנחש ואחריו חוה ואחריה אדם ושנינן נתינת אפר על ראש הנשיא חשיבות היא לו דאמרינן ליה חשיבת קמיה דקב"ה למבעי רחמי אכולי עלמא.

דף טז.

ולמה אינו נותן הנשיא ואב ב"ד הן בעצמן על ראשיהם שהמתבייש מן אחרים גדול הוא מהמתבייש עצמו. כלומר בושה גדולה היא כדי שיכוין כל לבו והיכן מחית ליה לאפר זה בראשו במקום תפילין שנאמר לתת להם פאר תחת אפר:

יוצאין לרחובה כדי לשבר הצבור לבם. כלומר צעקנו בצנעא ולא ענינו נבזה עצמנו בפרהסיא ור"ל אמר שתחשב לנו גלות כי הגלות מכפרת עון.

ולמה מוציאין את התיבה לרחובה אריב"ל כלי צנוע היה לנו ונתבזה.

נתינת אפר על גבי התיבה משום שנאמר בכל צרתם לו צר ולמה מתכסים בשקים לומר כי נחשבנו כבהמה וכל אחד נותן אפר בראשו לומר הנה אנו כאפר (אולי יזכור) [וי"א להזכר] זכות אפרו של יצחק (ופעמים) [וטעם] שיוצאין לבית הקברות כלומר הרי אנו כמתים וי"א שיבקשו מתים עלינו רחמים מאי הר המוריה הר שיצא ממנו הוראה לישראל. וי"א שיצא ממנו מורא לאומות:

ירושלמי ונותנין אפר בראש נשיא. ר' אבהו ורבנן חד אמר חטא הנשיא הגדולה במקומה (כל ישראל נשאים) חטא הצבור נדחית הגדולה וחד אמר לפי שחטא הלמד והמלמד לפיכך יצאו ויתפרסמו על שם והוציא את הפר מחוץ למחנה שידעו הכל חטאתו של כ"ג:

נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים נשוה לבבנו לכף ידינו כשם שכף ידינו נקיה כך ניקה לבנו ואח"כ אל אל בשמים. ג' דברים מבטלין רוע גזרה תפלה תשובה צדקה. ושלשתן בפסוק אחד נאמרו [דה"ב ז'] ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני. ויתפללו זו תפלה. ויבקשו פני זו צדקה שנא' אני בצדק אחזה פניך. וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה. מה כתוב תמן ואני אשמע (מן) השמים ולמה יוצאין בין הקברות אם נתחייבנו רעב הרי אנו רעבים ומתענים. ואם נתחייבנו גלות הרי גלינו ממקום למקום. ואם נתחייבנו מיתה הרי אנו בבית הקברות כמתים וקרעו לבבכם ואל

בגדיכם אם קרעתם לבבכם בתשובה אינכם קורעין בגדיכם על בניכם כי חנון ורחום הוא מאריך חמיה:
ת"ר אם יש שם זקן חכם אומר זקן חכם ואם לאו אומר אדם של צורה אחינו לא שק ותענית גורמין אלא תשובה ומע"ט גורמין שלא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה אפילו מי שגזל מריש ובנאו בבירה היה מקעקע הבירה כולה ומחזיר המריש לבעליו:
ת"ר אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו דומה למי שיש בידו שרץ שאפילו הוא טובל בכל מימות שבעולם אין טהרה שנאמר מכסה פשעיו לא יצליח זרקו כיון שטובל במ' סאה כו' שנאמר ומודה ועוזב ירוחם:
מתני' עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל:
ת"ר אע"פ שאמרו אם יש שם זקן חכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל רבי יהודה אומר דל שיש לו טף ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם מעבירה ופרקו נאה שלא יצא עליו שם רע בילדותו שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בתלמוד בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כולן. יהבי ביה רבנן עינייהו בר' יצחק בר אמי:

דף טז:

היתה לי נחלתי כאריה ביער א"ר אלעזר זה ש"ץ היורד לפני התיבה שאינו הגון:
ירושלמי ר' אחא בשם רב אמר אין תענית עכשיו א"ר יוסי הדא אמרה אלין תעניתא דאנן עבדין לית קריין תעניתא. א"ל כן אמור רבנן כל תענית שאינה נעשית (כמצותה) [כתיקונה] עליו הכתוב אומר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה:
אומר לפניהם כ"ד ברכות י"ח שבכל יום מוסיף עוד שש. ואלו הן זכרונות ושופרות כו'. ואקשינן והתנן על השביעית הוא אומר כו'. הנה ז' ברכות מוסיף ואמאי תנינן ומוסיף עוד שש ושנינן שביעית לארוכות כלומר מוסיף ומאריך בגואל ישראל. נמצאת ברכה גואל ישראל ארוכה שהיא מכלל י"ח ברכות ושש מוסיפין היינו ז' ארוכות ועלה תנן על השביעית הוא אומר וכדתניא בגואל ישראל הוא מאריך ובחותמה אומר מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה ה' י' ע' א' ו' ק' צ' ב' ה' ב' (ר"ת הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה ברוך) גואל ישראל.
והן עונין אחריו אמן. וחזן הכנסת אומר תקעו בני אהרן תקעו ותוקעין ומריעין ותוקעין וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו בני אהרן תקעו ובא' אומר הריעו בני אהרן

הריעו במה דברים אמורים בגבולים אבל במקדש אינו אומר אלא ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך גואל ישראל והן עונין אחריו בשכמל"ו לפי שאין עונין אמן במקדש שנא' קומו ברכו את ה' אלהיכם ואומר ויברכו שם כבודך ומרומם וגו' על כל ברכה תן לו תהלה וכן הנהיג רבי חלפתא בצפורי וכשבא דבר אצל חכמים אמרו לא היו עושין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד. תניא אומרים לפניהם כ"ד ברכות י"ח שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש והיכן אמרו הני שש ברכות בין גואל לרופא ועונין אמן אחר כל ברכה ותוקעין על כל אחת ואחת כו' על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה כו'.
בשניה מי שענה את משה ואבותינו על ים סוף כו' בשלישית מי שענה את יהושע בגלגל ברביעית מי שענה את שמואל במצפה.
בחמישית מי שענה את אליהו בהר הכרמל כו'.

דף יז.

על הששית מי שענה את יונה במעי הדגה על השביעית מי שענה את דוד ושלמה בנו בירושלים תנא יש שמחליפין צעקה לאליהו וחותמין בברכה החמישית ברוך שומע צעקה ובברכה רביעית שהיא מי שענה את שמואל חותמים ברוך שומע תפלה. ואסיקנא ענני ה' ענני דכתיב ביה באליהו לשון צעקה הוא. ואמאי חתים לדוד ושלמה בנו בסוף והלא אינהו קדימי ליונה משום דבעי למחתם ברוך מרחם על הארץ תנא סומכוס אומר בשביעית הוא אומר ברוך משפיל רמים:
מתני' שלש תעניות הראשונות אנשי משמר כו' פי' הכהנים היו חלוקים כ"ד חלקים משמש שבוע ומתחלף יוצא זה נכנס אחר ואותו החלק המשמש שבוע נקרא משמר וכל המשמר היו חולקין ז' חלקים כל אחד משמש יומו ויצא ונכנס אחר משמש למחר ונקרא חלק שהוא אחד משבעה במשמר בית אב. וכן הוא מפורש בתוספתא (דמכילתין) משמר שיש בו ד' בתי אבות או ז' בתי אבות או ח' או ט' משמר שיש בו ד' בתי אבות ג' מהן מקריבין כל אחד ב' ימים והרביעי מקריב יום אחד ומשמר שיש בו ח' בתי אבות כו'. משמר שיש בו ז' בתי אבות כל אחד משמר יומו והן כל אחד ואחד ועל זה הסדר שנו בחיצונה אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים שמא יזדמנו אותו היום זבחים הרבה ותכבד העבודה על אנשי (בתי דין) בית אב ויסייעו אותן אבל אנשי בית אב אסורין לשתות יין בין ביום בין בלילה מפני שהן תדירין בעבודה ויש באלו כ"ד משמרות שהפילו גורלות מי שעלה גורלו ביום ראשון נקבע במשמרתו להיות היא

משמש ביום ראשון לעולם ומי שנקבע ביום שני כמוהו כגון שהיא משמרת יהויריב בתחלת ניסן בית אב פלוני באחד בשבת. בית אב פלוני בשני בשבת. וכן כולן לפיכך אמרו [המכיר] משמרתו באיזה חדש ובאיזה שבוע זמנו ובית אב שלו באיזה היום מן השבוע זמנו והוא מן הקבועים לעולם אסורין לשתות יין בו ביום מ"ט אמרינן שמא יבנה הבית ויהיה שתוי ואינו יכול לשמש בו ביום ומי שאינו מכיר בית אב שלו אבל מכיר באיזה שבוע זמן משמרתו אסור לשתות יין כל אותו שבוע ומי שאינו מכיר [לא] זה ולא זה אבל יודע שבתי אבותיו קבועין בעבודה אסור לשתות יין לעולם דבכל יום חיישינן שמא יומו הוא ר' אומר אומר אני כגון זה אסור לשתות יין לעולם אסור דרבנן וכדאמרין (אצל) [אבל] תקנתו קלקלתו זה השמועה כולה בסנהדרין בסוף פ' כ"ג פי' כיון שנתקלקלה בבית אב שלו הותר שאפילו אם יבנה הבית אינו משמש עד שישב ב"ד של כהונה ויקבעוהו באיזה יום ישמש לפיכך עכשיו מותר וכן כל כהן שאינו בר עבודה ביום ידוע מותר ועל זה אמר אביי כמאן שתי האידנא כהני חמרא כרבי מכלל רבנן סברי כשמעתייהו ואביי דהוא כהן מבני עלי לא הוה שתי חמרא דהא אמר רבא לדביתהו דאביי ידענא ביה בנחמני דלא הוה שתי חמרא (כתובות סה ע"א) ונהגו הכהנים לשתות יין עכשיו כרבי. הכהנים והלוים אנשי משמר וישראל אנשי מעמד בשבוע המשמשין בעבודה אסורין לספר ולכבס כדי שלא יכנסו במשמרתם מנוולים כיון שיודעין שאסורים (אף) [אז] מקדימין ומתקנים את עצמן ובחמישי מותרין לכבס ולספר מפני כבוד השבת:

דף יז:

ת"ר מלך מסתפר בכל יום כ"ג מע"ש לע"ש הואיל ומשמרות מתחדשים כהן הדיוט אחד לשלשים יום.

שנאמר וראשם לא יגלחו יכול לא יגלחו לעולם אלא יגדלו שערם ת"ל ופרע לא ישלחו לא יתנו שלוח לשער כלו' לא יאריכו שער להיות משלח לפניהם ולאחריהם כסום יכסמו את ראשיהם אין להם לגדל אלא כשיעור כסוי הראש והוא שלשים יום כנזירות דכתיב ביה יהיה יהיה בגימטריא ל' וגמרינן פרע פרע מנזיר ואמאי לא גזרו בפרע כמו שגזרו ביין אמר רב אשי שתויי יין דמחלל עבודה גזרו בהו רבנן פרע ראש דלא מחללי עבודה לא גזרו בהו רבנן מיתיבי אלו שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש כו'. ואסיקנא דאתקוש פרועי ראש לשתויי יין במיתה ומינה מה שתויי יין מחלי עבודה אף פרועי ראש מחלי עבודה ושקלו וטרו ואמרינן האי עד דלא אתא יחזקאל וכתב ופרע לא ישלחו וכתיב בתריה ויין לא ישתו כל כהן וגו' דגמרינן מינייהו דאתקוש לשתויי יין [אלא גמרא גמירי להו] ואתא

יחזקאל ואסמכא אקראי וכי גמרא גמירי לה דפרועי ראש במיתה אבל לאחולי עבודה לא גמירי גמרא:

מתני' כל הכתוב במגלת תענית די לא למספד כו'. ת"ר אלין יומא דלא להתענאה בהון ומקצתהון כו'. אמר מר ריש ירחא דניסן עד תמניא ביה אתוקם תמידא די לא להתענאה ואקשינן אמאי לא תני מתרי בניסן דהא ר"ח גופא לא אצטריך ושני רב לאסור באדר ביום שלפניו ותניא ימים הכתובים במגלת תענית לפניהם ולאחריהם אסור. ואי משום ר"ח דאורייתא איסוריה ואין דברי תורה צריכין חיזוק וכן אקשי אסיפא דקתני מתמניא ביה ועד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למספד לימא עד המועד.

דף יח.

ומועד גופיה יום טוב הוא ולא צריך. ושנינן לאסור שלאחריו כר' יוסי דאמר ימים הללו בין לפניהם בין לאחריהם אסורין. אי הכי רישא דתני מריש ירחא דניסן. ואוקימנא דלא תנא ר"ח אלא לאסור יום כ"ט באדר. למה לי תיפוק דהוה לי' יום שלאחר כ"ח באדר ועשאוהו יו"ט. משום דבו בטל שמדא ואתא בשרתא טבא ליהודאי דלא יעידון מן אורייתא.

ושני אביי לא נצרכה זו וזו אלא אם יזדמן להתעבר יהיה יום כ"ט אסור בו משום שהוא יום אחר כ"ח בו ויום ל' נמי יהיה אסור משום שהוא יום דמקמי יומא דאיתוקם ביה תמידא. ואקשינן נמי למה לי למימר מתמניא בניסן מימים טובים משום דקבעי דאיתותב חגא דשבועיא. תיפוק ליה דהוה ליה מן הימים טובים דאיתוקם בהו תמידא ושנינן לא נצרכא אלא דאי הדרי ביה רבנן ובטלי להני יומי דקבעו משום דאיתוקם תמידא דלא בטלי מנייהו אלא ז' יומי ויום ח' אסור מכלל יומא דאיתותב בהו חגא דשבועיא.

השתא דאתית להכי כ"ט נמי דאי מקלעא כו' איתוקם תמידא ואיתותב חגא דשבועיא. מפורש במנחות בפרק רבי ישמעאל אומר עומר היה כו' איתוקם תמידא שהיו הצדוקים אומרים יחיד מתנדב ומביא תמיד דהוו דרשי את הכבש תעשה לשון יחיד ואהדרו להו רבנן את קרבני לחמי [תשמרו] שיהיו באין מתרומת הלשכה. ודחו דבריהם. ונתקיימו דברי רבותינו שלא יהיה תמיד בא אלא משל צבור. וכן הוו חולקים ואמרין אין עצרת חלה אלא לאחר שבת. ואהדרו להו רבנן ונדחו החזירו הדבר ליושנו שיהיו סופרים נ' יום ממחרת יו"ט של פסח. ולפי שנדחו דברי צדוקים ונתקיימו דברי חכמים עשאום אותם הימים טובים כימי גאולה מידי צורריהם.

רב אמר הלכה כר' יוסי דאמר כל הכתוב במגלת תענית די לא למספד בין לפניו בין לאחריו אסור. [די לא להתענאה לפניו אסור] לאחריו מותר. ושמואל אמר הלכה כת"ק והוא ר"מ. וסתמא דמתני' דיליה היא דא' בדי לא למספד לפניו אסו' לאחריו מותר ובדלא לאתענאה בין לפניו ובין לאחריו מותר איני והא' שמואל הלכה כרשב"ג דאמר לפניהם ולאחריהם מותרים. ומשנינן שמואל הלכה לקולא גמירי. מעיקרא סבר ליכא תנא דמיקל טפי מת"ק דמתני' דהוא ר' מאיר. ואמר הלכתא כת"ק. כיון דחזא רשב"ג דמיקל טפי אמר הלכתא כרשב"ג.

אמר באלי א"ר יוחנן הלכה כר' יוסי אדילא להתענאה דלפניו אסור איני והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה. ותנן במס' מגילה אע"פ שאמרו מקדימין כפרים ליום הכניסה ולא מאחרין. מותרין בהספד ובתענית בו ביום שקורין בו. וליכא לאוקומא להא מתני' בי"ד ובט"ו דקי"ל אע"פ שאין קורין בהן אסורין דתניא בהדיא ארביסר וחמיסר פוריא אינון די לא למספד בהון. ואמר רבא לא נצרכא אלא לאסור את זה בזה ואת של זה בזה. ואפילו מי שאינו יומו ואינו קורא בו אסור בתליסר ובתריסר נמי ליכא לאוקומא דהא יום נקנור ויום טוריינוס אינון וימים טובים נינהו. ליכא לאוקומא אלא כגון שהיה יום הכניסה בי"א וקורין בו ביום. ואע"פ שהוא יום לפני טוריינוס מותר בהספד ובתענית קשיא לר' יוחנן דאמר הלכתא כר' יוסי דאוסר לפניהם ושנינן יום טוריינוס בטולי בטלוה כו'. ושאר השמועה פשוטה היא:

דף יח:

מתני' אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי כו'. אין גוזרין תענית בראשי חדשים בחנוכה ובפורים ואם התחילו כו'. כמה הוא התחלה. ר' אחא אמר ג' ר' יוסי אומר אחת וקיי"ל כר' יוסי. ואסיקנא אם התחילו כו'. ט' באב שחל להיות ע"ש. פי' הא דתנינן בסוף בכל מערבין ומשתתפין ט' באב שחל להיות בע"ש כו'. קבלה בידינו כי פסח של אותה שנה היה ביום ה'. ומלאי תמוז דההיא שתא וחל ר"ח אב בחמישי. וחל ט' באב להיות בע"ש וחסרו אב ואלול חל להיות ע"ש ור"ה בשבת. דבר ברור הוא שיש לסנהדרין לקבוע חסירין זה אחר זה כפי המסורת שבידם. ובפירוש שנו בענין עצרת (ר"ה ו ע"ב) שניהן מלאין ה' חסרין ו' והם ניסן ואייר ור' עקיבא שגמע ביצה מגולגלת מסוכן היה משום שהיה חולה ואמרו לו הרופאים כי גמיעת ביצה מיד בלא מלח באחרית היום היא רפואתו. וכיון שראהו ר' יהודה נדמה לו דסבר המתענה בע"ש אינו משלים ט' באב

שחל להיות בע"ש. כגון דאקלע פסח דההיא שתא בחמישי בשבת וחל ט' באב בע"ש לפי שהיה תמוז מלא וחיסרו (עוד לחדש) [אב ואלול] וחל ר"ה להיות בשבת:
ירושלמי אפי' יחיד שקבל על עצמו תענית מתענה ומשלים. ירושלמי (ברכות פ"ד) י"ח ברכות שבכל יום כנגד י"ח מזמורים שמראש תהלים עד יענך ולמה רגשו גוים אינו מן המנין. דברכת המינים ביבנה תקנוה. וכנגד י"ח פעמים שכתוב בתורה אברהם יצחק ויעקב. גם ויקרא בהם שמי ושם אבותי בכלל. וכנגד י"ח צוויים שכתוב בתורה בפרשת המשכן שני מן ואתו אהליאב עד סוף הספר. ז' ברכות של שבת כנגד ז' קולות שכתוב בהבו לה' בני אלים וכנגד ז' אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. ט' ברכות של ר"ה כנגד ט' אזכרות הכתובים בפרש' חנה ובסוף כתיב ה' ידין אפסי ארץ. כ"ד ברכות של תענית צבור כנגד כ"ד רנה תחנה תפלה שכתובים בפרשת שלמה. ר' זירא אמר יחיד בתענית צבור צריך להזכיר עננו ה' עננו כו'. ואסיקנא איכן אמרה כלילי שבת וכיומו. וקיי"ל ש"צ אומר בין גואל לרופא חולי. יחיד בשומע תפלה.
ר' אחא אמר יחיד בט' באב צריך להזכיר מעין המאורע והוא רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך.
ועל העיר האבלה ההרוגה כו' עד ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. והיכן אומרה הכי ר' ירמיה כל דבר שהוא להבא אומרו בעבודה לשעבר אמרו בהודאה כדתנן (פ"ט דברכות) ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבוא. כל הברכות כולן אחר חותמיהן. ואינו אומר בברכה פסוק כלומר אינו מזכיר פסוק לבדו וחותם ברכה. ואלין דאמרי צהלי ורוני יושבת ציון וחותם בברכה אין בו משום ברכת פסוק. ר' זעירא צם תת"ק תענית ולא חשש למגלת תענית. ר' יעקב כד מפקיד לספריא אין אתת בך אנשי שאיל לכון אמרון ליה (הכל) [בכל] מתענין חוץ משבתות וי"ט ור"ח וחוש"מ וחנוכה ופורים. והלכתא אפילו יחיד שקיבל עליו תענית בע"ש מתענה ומשלים (עירובין מא ב):

דף יט.

הדרן עלך סדר תעניות כיצד סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה כו'.
תרצה רב יהודה הכי סדר תעניות האלו בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים. אבל אם ירדו גשמים וצמחו זרעים וחזרו ושנו. כלומר כמשו מתריעין עליהן מיד ודוקא שנו כעין כמוש אבל יבשו לגמרי אע"ג דחדור אקון אין מתריעין עליהן פי' אקון שחזרו לירוקתן כלומר חזרו לחיותן. ורבותינו הגאונים ז"ל אמרו האי אקון אקנתא

לשון חזקה בלשון ארמית ובלשון הזה הוא בגטין (בפרק מי שאחזו קורדייקוס) [כל הגט דף ל ע"א] (פי' פרצידא דתותי קלא. זרע תבואה שהיא תחת אבן צומחת. פי' קלא מלשון (פסחים סב: וש"מ) שקל קלא פתק ביה).
מכת בצורת. פי' רב יהודה מכה הבאה לידי בצורת. [אר"נ נהרא אנהרא] הוצרכו האנשים המסתפקין מים מזה הנהר לילך לנהר אחר בצורת כלומר עצירת מטר מדינה להביא ממדינה אחרת רעב.

דף יט:

א"ר יוחנן ל"ש אלא שהמעות בזול ופירות ביוקר כלומר המשא ומתן מצוי ומרויחין בני אדם. אבל מעות ביוקר מתריעין מיד. וא"ר יוחנן נהירנא דהוו ד' סאין בסלע בטבריא והוו נפישי נפיחי כפן מדלית איסר. גשמי צמחים הבאים בניחותא. גשמי אילן היורדין ברזיא.
לא לאילן ולא לזרעים אלא לבורות. כגון דנחתי בשפיכותא שוטפים ויורדין בבורות:
ת"ר מתריעין על האילנות בפרוס הפסח ועל מי בורות שיחין ומערות בפרוס החג ועל כולן אינן מתריעין עליהן אלא באיפרכיא שלהן כלומר אנשי מקום בלבד. ואם אין להם מים לשתות מתריעין עליהן מיד ב' וה' וב'. ועל האסכרה כל זמן שהיא ממיתה.
ומתריעין על הגובאי ועל החגב [ועל האילנות ועל הספיחין] ובאילנות ובספיחי' בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים.
ר' אלעזר בן פרטא אומר מיום שחרב ביהמ"ק לא ירדו גשמי ברכה ונעשו צמוקים לעולם. שנה שגשמיה ירדו בזמנן דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו באחד בשבת כו'.
נמצאו טוחנין מן הכור כו'. מדה אחת נשארת בפי הריחיים בכור כמה שנשארת מן הקב. וכך נדבקת מן העיסה בסדקי העריבה ובסביבותיה מן המעט כמו מן הרב. וכן בהגבלת הטיט.
אם יש לו מים בבת אחת כדי גיבול שופך ומגביל ואם אין לו אלא מעט שופך מה שבידו ועד שיבואו אחרים יבשו הללו וכאלו לא שפך בהן כלום. כך סוגיא כו':
ת"ר פעם אחת עלו ישראל לחג ולא היה [להם] מים לשתות הלך נקדימון כו' תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו.

דף כ.

ומפני שנקדמה לו חמה נקרא נקדימון. והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר.

אמרו שתיהן לקללה. זו שגשמיה מרובין יותר מראי מטשטשין הארץ ואינה עושה פירות. ומי שגשמיה נעצרים אינה מצמחת.
היתה ירושלם לנדה. לברכה שיש לה היתר לבעל כנדה. היתה כאלמנה שגער בה בעלה. לא אלמנה ממש.
נבזים ושפלים לברכה שאין מהן שרים למלחמה ולהשתמש אותם לעבודת המלך.
קנה במים שרשיו מרובים וגזעו מחליף הולך ובא עם הרוחות כו'.

דף כ:

ת"ר מעשה בר' שמעון בן אלעזר שפגע באחד ואמר כמה מכוער כלי זה שמא כל בני עירך מכוערים כמותך. כיון שידע שחטא התחיל לבקש מחילה. נפק ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז:
מלתא דשיבתא פי' משקה של רפואה:

דף כא.

אילפא ור' יוחנן דחיק להו עלמא אמרי ניקום ונעביד עסקא עד דהדר אילפא מלך ר"י. אתא אלפא תלא נפשיה.
אמר אי איכא דשאיל לי מתנייתא מדבי ר' חייא ודבי ר' אושעיא ולא פשטנא ליה ממתני'. כלומר כל מה שיש במשניות החיצונות עיקר שלהן במשנתנו ואין כל חכם יודעו לפיכך אני גדול מר"י. ולמה זכה לישב בראש ולא זכיתי אני ושאליה ההוא סבא הא דתניא.
האומר תנו לבניי שקל בשבת וצוה ומת וראויין לתת להן סלע. כי השקל הוא חצי סלע. אם אינו מספיק להן נותן להן סלע.
אם אמר בלשון הזה אל תתנו להן אלא שקל אע"פ שאינו מספיק להן אינו נותן להן אלא שקל ואם אמר אם מתו יירשו אחרים תחתיהן כו'. שמעינן מינה דאין אדם רשאי לשנות מדברי המת. ופשט אילפא הא מתניתא אליבא דר' מאיר היא ששנינו במשנתנו בכתובות בפרק מציאת האשה המשליש מעות לבתו והיא אומרת נאמן עלי בעלי יעשה שליש מה שהושלש בידו דברי ר' מאיר. ואוקימנא התם טעמא דר' מאיר משום דמצוה לקיים דברי המת ואין לשנות מדבריו:
אמרו עליו על נחום איש גם זו. שם מקום הוא ראיה על אמתת הדבר בדברי הימים (ב' כ"ח) הוא שנקרא לשם שם אחת העיירות גמזו והוא האמת ירושלמי א"ר יוסי בר אבין בזכות ג' דברים גשמים יורדים. בזכות הארץ. ובזכות החסד ובזכות יסורין וכולן בפסוק אחד נאמרו.

אם לשבט אם לארצו אם לחסד. מצאנו שבט אלו יסורין. מפני (ג') ד' דברים גשמים יורדין מלמעלה מפני טללים הרעים ומפני בעלי זרוע ושיהא שותה העליון כתחתון ושיהו עיני הכל נשואות לשמים.
בעון (ג') ד' דברים גשמים נעצרים בעון ע"ז שנאמר ועבדתם שם אלהים אחרים וכתיב בתריה ועצר את השמים. בעון ג"ע שנאמר ותחניפי ארץ בזנותייכי וכתיב וימנעו רביבים וגו'. בעון ש"ד שנאמר כי הדם הוא יחניף את הארץ. פי' יחן אף על הארץ. (וכתיב וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים) בעון פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנים דכתיב נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. [חמשה] שמות נקרא אד [עב] ענן חזיז ונשיא א"ר חנינא מה יעשו גדולי הדור. ואין הצבור נידון אלא אחר רובו. שכן מצינו שכל ל"ח שנים שהיו ישראל כמנודים לשמים לא היה הדבור עם משה. שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וכתיב וידבר ה' אלי לאמר. ר' אליעזר עבד תענית ולא נחית מטרא עבד ר' עקיבא תלמידי' ונחית מטרא. עאל ר"ע ואמר מלה"ד למלך שהיו לו ב' בנות אחת חצופה וכיון שהיתה נכנסת אצלו בבקשה הוא אומר תנו לה בקשתה ותצא ואחרת היתה צנועה. וכשהיתה נכנסת אצלו היה מאריך רוחו עמה כדי שישמע שיחתה שהיה מתאוה לשמוע שיחתה. עשה כן ר"ע בשביל ר' אליעזר רבו כדי שלא יאמרו כי אינו הגון ונמצא חלול שמים. (בירושלמי פ"ב ה"ה) כתיב ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' וכי מים שפכו אלא לבם שפכו כמים. ויאמרו שם חטאנו לה' לבש שמואל חלוקו של ישראל אמר לפניו רבש"ע כלום אתה דן את האדם על אמרך לא חטאתי. ואלו אומרים לפניך חטאנו:
מתני' איזו היא דבר. עיר המוציאה ת"ק רגלי עיר גדולה המוציאה אלף ת"ק רגלי יוצאי צבא כגון כפר עכו. ויצאו הימנה ט' מתים בג' ימים (בג' ימים אנשים ממש) [זא"ז] הרי דבר בד' ימים או ביום אחד אינו דבר.

דף כא:

א"ל רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק ליתי מר יקום הכא. א"ל תנינא לא המקום מכבד את האדם אלא אדם מכבד את מקומו. שכן מצינו בסיני כ"ז שהשכינה עליו כתיב גם הצאן והבקר אל ירעו. נסתלקה שכינה כתיב במשוך היובל המה יעלו בהר.
וכן באהל מועד כ"ז שהיה נטוי כתיב וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו' הוגללו הפרוכת הותרו הזבים והמצורעים להכנס. א"ל אבוא אני אצלך.

א"ל מוטב יבא מנה בן פרס. פי' חכם בן מי שלא היה אביו חכם אצל חכם בן חכם. בסורא הוה מותנא בשיבבותיה דרב לא הות וכן הות דלקת בדיוקרתא ובשיבבותיה דרב הונא לא הות. ואסיקנא דלאו בזכותייהו דהני אלא בשביל ההוא גברא דמושיל מרא לאינשי לקבורה. ובדיל ההיא אתתא דמחממא תנורא ומושלא לשביבתא.
אמרו לר"י איכא מותנא בחזירי אמר כיון דדמיין מעייהו לבני אדם גזרינן תעניתא רבא מגנא זכותיה אכולא כרכא:

דף כב.

א"ל ר' ברוקה לאליהו הראיני אדם שהוא מבני העוה"ב א"ל זה הלך אחריו שאלו אמר לו שומר האסירים אני ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד ולא רמינא ציצית כי היכי דלא לרגשו דאנא יהודאי. וכי שמענא דגזרה על ישראל מהודענא להון ובעו רחמי ומבטלי. דורדיא שמרים של יין. דשתנא נדה. וזה הנראה בבגדיה ככתם דמיה הן. תוב א"ל אליהו הני נמי בני עלמא דאתי נינהו ושאלינהו ואמרו ליה משמחי לב עציבי אנן כלומר יש לנו חן שפה ודברים המסירים עצב מן הלב וכי חזינן נמי צערא בין גברא לחבריה אי בין גברא לאתתיה טרחינן ועבדינן שלמא בינייהו:
על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון כו' וקי"ל כר' עקיבא דברייתא דתני על השדפון ועל [הירקון] (הארבה) בכל שהוא ואוקימנא למתני' לקמן דנראה. באשקלון שדפון כמלא פי תנור תבואה כלומר כשיעור פי תנור נשדפה תבואה בשדה וגזרו תענית ואיבעיא לן האי שדפון דמשערינן ליה בשדה שיעור ככיסוי פי התנור הוא. אי כשיעור דרא רפתא דהדר לפומא דתנורא ועלתה בתיקו. וכן נמי א"ר עקיבא וכן בארבה ובחסיל אפילו לא נראה אלא כנף אחד בא"י מתריעין עליהן מיד:
פיסקא ועל חיה רעה ת"ר חיה רעה בזמן שהיא משולחת כו' ואוקימנא איזו היא משולחת שנראתה בעיר בלילה אי נמי נראתה בשדה ביום אינה משולחת.
ראתה שנים ורצתה אחריהן משולחת אבל ראתה אותם ונחבאת מפניהם אי נמי לא נחבאת אלא עמדה בשדה הסמוכה לאגם אינה משולחת טרפה שנים באגם ואכלה אחד מהם משולחת ואם לא אכלה ולא אחד מהם אינה משולחת והני מילי באגם אבל שלא במקום אגם אע"פ שלא אכלה אלא רצתה אליהם משולחת:
פיסקא ועל החרב מתריעין. ת"ר אין צ"ל חרב שאינה של שלום שודאי מתריעין אלא אפי' חרב של שלום מתריעין שאין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה ואעפ"כ נכשל בה יאשיהו ונהרג דכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו ואמר עשאוה ככברה ולמה נענש

מפני שלא נמלך בירמיהו כד הוה ניח נפשיה שמעיה ירמיהו דהוה קאמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פתח עליה ירמיהו רוח אפינו משיח ה':

דף כב:

ועוד גזרו תענית על שבלעו זאבים ב' תינוקות בעבר הירדן והקיאום דרך בית רעי וטיהרו הבשר וטמאו העצמות מ"ט כיון דבשר עביד להתעכולי כמעוכל הוא וכפרש הוא חשוב וכגללים שאין להם טומאה אבל העצמות דאקישי טפי לא עבידי לאיתעכלי ובחזקתייהו קיימי לפיכך מטמאי. ומפורש זה כאשר אמרנו במנחות בפ' ר' ישמעאל אומר בבעיא דרמי בר חמא בפיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי כו' ואמרינן תפשוט ליה מהא דאמר עולא מעשה שבלעו ב' זאבים ב' תינוקות והקיאום דרך הרעי כו':

על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה נכרים כו' ואוקימנא בפרק הראשון דהתרעה זו בעננו. ר' יוסי אומר לעזרה ולא לצעקה:

ת"ר עיר שהקיפוה נכרים נהר וספינה המטורפת בים. ויחיד הנרדף לפני נכרים או מפני רוח רעה או מפני לסטים מתריעין עליהן בשבת. ועל כולן יחיד רשאי לסגף עצמו בתענית ר' יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין מרחמין עליו.

ואמרי' מ"ט דר' יוסי כתיב ויהי האדם לנפש חיה. נשמה שנתתי בך החיה.

שמעון התימני אומר מתריעין אף על הדבר. [משום ר"ע אמרו אין מתריעין על הדבר] כל עיקר.

על כל צרה הבאה על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים. מעשה שאמרו בחוני המעגל התפלל אולי ירדו גשמים. עוד אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועין פי' כדאמרן בפרק אלו מציאות ת"ר אבן הטועין היתה בירושלים כל מי שאבדה לו אבדה נפנה לשם וכל המוצא אבדה נפנה לשם המוצא היה עולה על אותה אבן והיה מכריז מי שאבדה לו אבדה יבא ויתן סימניה ויקח. ומי שאבדה לו אבדה היה נותן סימניה ונוטלה וזו ששנינו צאו וראו אם נמחית אבן הטועין. והוו רבותי מפרשין אם נמחית אבן הטועין מלשון וימח את כל היקום כלומר אם כיסוה המים כאלו נמחית מן העולם עד שראינו בירושלמי פירוש אחרת כשם שאי אפשר לאבן הזה להמחות כך אי אפשר להתפלל על הגשמים שילכו שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה להתנדות אלו נגזרה גזרה בימי אליהו שנשבע שלא יבא מטר אלא לפי דברו ונשבעת אתה שעתה מיד יבא

מטר לא נמצאת מביא רבים לידי חטא וחלול השם וכל המביא הרבים לידי חלול השם צריך נדוי וכל המעכב את הרבים מלעשות מצוה צריך נידוי.
מניין שאין מתפללין על רוב גשמים שנאמר והריקותי לכם ברכה עד בלי די ואמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די.
ובגולה מתריעין על רוב גשמים. תניא נמי הכי שנה שגשמיה מרובים אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם לאחיכם שבגולה שלא יפלו עליהן בתיהן. יניבא תולעת דגרסינן בכיסוי הדם נפל ליה לר' חייא יאניבא בכיתניה. פי' גאון גירסא כך הוא כינבא ונבא זהו מן כנים. כגון הא דגרס בפרק (ר' אליעזר אומר תולין) [שמונה שרצים קז ב] הטפויין וביצי כנים. ועוד בפרק (ב"ש אומר) [שלשה מינים אסורין בנזיר (לט א)] ת"ש מאנבא חיה דמשתכחא בעיקבא ואנבא מיתה משתכחא ברישא דמזיא ובלשון ישמעאל קורין אותן ציבאן והדעת נוטה על הפירוש שפירשנו אנו. שאלו לר' אליעזר עד מתי יהו הגשמים יורדין ולא יתפללו עליהן שלא ירדו גשמים אמר להן עד כדי שישב אדם (במקום אפל) בקרן אפל וישכשך רגלו כידו במים:
ת"ר ונתתי גשמיכם בעתם לא שכורה ולא צמאה אלא בינונית שבזמן שהגשמים רבים מטשטשין את הארץ ואינה עושה פירות.

דף כג.

בעתם בלילי ד' ובלילי ז'. וכן היו בימי שמעון בן שטח עד שנעשו חטים ככליות שעורים כזיתים ועדשים כדינרין וצררו מחם דוגמא לדורות להודיע כמה החטא גורם שנאמר וחטאתיכם מנעו הטוב מכם.
וכן מצינו בבנין בהמ"ק ירדו גשמים בלילות ולמחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה השמש והשכימו כל אחד ואחד למלאכתן להודיע שמלאכת שמים בידיהם:
ת"ר פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים שלחו לחוני המעגל להתפלל התפלל ולא ירדו גשמים כו'.

דף כג:

מעשה בחוני המעגל דנים ע' שנה כו' ומעשה דאבא חלקיהו בר בריה דחוני המעגל דאצטריך עלמא למיטרא ושדרו רבנן לוותיה ואשכחוה רבנן דקא רפיק בדברא יהבו ליה שלמא כו' מעשה בחנין הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל (פי' קבלה בידינו הוא שהיו חכמים מתעסקין למנותו פרנס על הצבור ולא קביל והלך ונחבא לפיכך היו קורין

אותו חנין הנחבא) דכי הוה אצטריך עלמא מיטרא שדרו רבנן ינוקי דבי רב ומנקטי ליה לגלימיה ואמרי ליה אבא אבא הב לן מיטרא אמר רבון העולמים עשה בשביל אלו שאין יודעין איזה אב נותן מטר.

תא חזי חסידי דבבל מיכנפי ובעו רחמי אולי מירצי קב"ה אבל חסידי ארץ ישראל כגון חנין זה וכגון ר' יונה [אבוה דר' מני] כד הוה אצטריך עלמא למיטרא שקיל (אבוה דר' מני) ואלקי. פי' שקים אמר איזיל איזבין חטי אזל קאי בדוכתיה עמיקתא מיכסי שקא בצנעא בעי רחמי ואתי מיטרא כו'.

ר' מני בריה הוו מצערי ליה דבי נשיאה אזל אישתטח אמערתא דאבוה הוו מחלפי התם אנקוט כרעיה דסוסוותיהו כו'.

הוה שכיח קמיה דר' יצחק בן אלישיב. א"ל עתירי דבי חמוה קא מצערו לי א"ל ליענו ואיענו כו' עד חזרה חנה לשחרוריתה.

תרי תלמידי הוו שכיחי קמיה אמרו ליה ליבעי עלן מר רחמי דניחכם. אמר להו עמי היתה אותה תפלה ושלחתיה.

דף כד.

ר' יוסי ב"ר אבין שמע לרב אשי דתני אמר שמואל השולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב. א"ל איהו ובין סנפירין. א"ל רב אשי הני דבי ר' יוסי אינון א"ל אנא הוא א"ל רב אשי ואמאי שבקת לר' יוסי דמן יוקרת רבך א"ל גברא דלא חס אבריה ואברתיה עלי דידי חייס.

בריה וברתיה מאי היא כו'. כלבא אוצר.

ר' יהודה נשיאה גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. אמר משמואל הרמתי שאמר הלא קציר חטים היום כו' וכיון שקרא בא המטר הגיע שפלות הדור ליהודה בן גמליאל שהוא פרנס הדור וצועק ואינו נענה. אוי לו לדור הנתקע לכך אוי מי שעלתה בימיו צרה ואין מי שראוי להתפלל ולהשיב חימה. חלש דעתיה [דר"י נשיאה] ואתא מיטרא.

דבי נשיאה גזר תענית ולא אודועינהו לר' יוחנן ולר"ש בן לקיש לצפרא אודיעינהו אמר ר"ל לא קבלנו עלינו מאתמול. א"ר יוחנן ניתיב בתעניתא דאנו בתרייהו גרירינן.

דבי נשיאה גזור תעניתא בעו רחמי ולא אתא מיטרא. תנא להו והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה.

משל לכלה בזמן שעיניה יפין אין הגוף צריך בדיקה כו' כלומר פרנסי הדור הוא דלא מעלי.

רבי אילפי ירד לפני התיבה לפני ר' אמי אמר משיב הרוח אתא זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא אמרי ליה מאי עובדך אמר להו בקיפא פי' בכפר דחוק דאירנא וטרחנא ומייתינא קדושא ואבדלתא ומפקנא להו ידי חובתייהו. וכן ההוא שליחא דצבורא דנחית קמי דרבא ושאלוהו ואמר מקרי ינוקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי ואית לי פירא (דסורי) דכוורי דמפרנסנא מיניה כל מאן דפשע משחדינא ליה בהו עד דקרי בימי רב יהודה מצלו ואתי מטרא.

דף כד:

אמרי אי משום תורה כלהו תנויי בנזיקין הוה ואנן מתנינן טובא. וכי הוה רב יהודה מטי להאשה שכובשת ירק בקדרה. ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן זו היא משנה בעוקצין פ"ב. הוה א' הויה דרב ושמואל קא חזינא הכא כלומר זו קושיא גדולה היא ואנן האידנא מתנינן י"ג מתיבתא בעוקצין אלא מה יעשו פרנסי גדולי הדור שאין דורן יפה:

רב יהודה שלף מסניה למבעי רחמי אמטרא אתחזי ליה חלמא אי שלפת אחרינא מחריב עלמא.

ההוא דבעל כותית נגדיה רב יהודה ומית אכלו ביה קורצי. הלשינו עליו שהמית אדם. פי' אכלו קראו עליו מלשינות כדמתרגם קרא בגרון אל תחשוך אכלי. בעא שבור מלכא לצעוריה כו'.

ר' חנינא בן דוסא הוה אזיל באורחא אתא מיטרא אמר רבון העולמים כל העולם בנחת וחנינא בצער פסק מיטרא כי אתא לביתיה אמר כל העולם בצער וחנינא בנחת אתא מיטרא אמר רב יוסף מאי אהני צלותא דכ"ג דהוה מצלי ביוה"כ יר"מ שאם תהיה השנה הזאת שחונה תהיה גשומה ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים שמתפללין לפסוק המטר הנה ר' חנינא התפלל ופסק המטר.

ועוד היה מתפלל ואל יעדי עביד שלטון מדבית יהודה. ואל יהיו עמך בית ישראל צריכין זה לזה לפרנסה:

בכל יום ב"ק יוצאה כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו קב חרובין מע"ש לע"ש:

דף כה.

חד [בי] שימשא איחלף לברתיה ורמייא חלא לשרגא דשבתא והוות עציבא א"ל אבוה אל תעצבי מי שאמר לשמן וידלוק [יאמר לחומץ וידלוק] תנא [היה דולק] כל השבת עד דשקיל מיניה אור להבדלה:

ר' אלעזר בן פדת הוה דחיק ליה עלמא הקיז ולא הוה ליה מידי למיכל אשכח בר תומא שדא לפומא חלש לביה עיילו רבנן לשייוליה ביה ומצאוהו ישן חזייה דבכא ואחיך ונפיק ציציתא דנורא מאפותיה כשהקיץ משנתו אמרו ליה מאי היא.

אמר להו חזאי שכינה בחלמא ואמרי קמיה עד מתי אהא בהאי דוחקא אתאמר לי מקמיה ניחא לך דליחרב עלמא ואבריה מרישא אפשר דמתיילדת בשעתא דמזוני אמרי קמיה כולי האי ואולי לא בעינא [א"ל בהאי] אגרא [דאמרת] לא בעינא יהיבנא לך לעלמא דאתי י"ג מעיינתא דמשכי אפרסמון דכייא כו' עד מחיין באסקוטלא אפותאי כלומר הכהו מלאך באצבעו על מצחו ונראת להן ההכאה כניצוצת של אש כשכופף אדם אצבעו על בוהנו ושומט אותה בכח ומכה את חבירו נקראת המכה ההיא אסקוטלא. אפותא פדחת.

לוי גזר תעניתא ולא אתי מיטרא אמר רבון העולמים אינך משגיח בצער בניך ומרחם עליהם כלומר ראוים הם להתרחם ואינך מרחם ולפי שהטיח דברים הללו איטלע ונעשה פיסח.

דף כה:

והיינו דאמרינן בכל מקום לעולם לא יטיח אדם דברים כלפי למעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי למעלה ואיטלע ומנו לוי. זה שדרשו [צדיק כתמר יפרח] כארז בלבנון ישגה. תמר עושה פירות ואין גזעו מחליף ארז גזעו מחליף ואין עושה פירות לפיכך נמשלו הצדיקים כתמר לעשות פירות וכארז להחליף גזעו ואקשינן וכי ארז גזעו מחליף והתני' הלוקח (לולב) אילן מחבירו לקוץ מגביהו מן הקרקע טפח בדקלין ובארזין חופר ומשרש לפי שאין גזעם מחליף ושנינן האי ארז שנמשלו בו הצדיקים כגון שטה והדס ועץ שמן וכדרבא דאמר עשרה מיני ארזים הן והללו כולן גזעם מחליף זולתי הארז לבדו. והא דר' אליעזר דירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות ולא ירדו גשמים וירד אחריו ר' עקיבא ואמר אבינו מלכנו אבינו אתה ואין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכינו רחם עלינו ומיד ירדו גשמים הוו מרננו (כ"ע) רבנן.

יצתה ב"ק ואמרה לא מפני שרבי עקיבא גדול מר' אליעזר אלא ר' עקיבא מעביר על מדותיו ור' אליעזר עומד על מדותיו ואינו מעביר:
ת"ר עד היכן גשמים יורדין וצבור פוסקין מתעניתן כמלוא ברך המחרישה. פי' כשיעור חפירת האת בחרישה אם ירדו הגשמים כשיעור הזה ר' יהודה אומר בחרבה טפח בבינונית טפחים בעבודה שלשה טפחים וקיי"ל כר' יהודה:
תניא אין לך טפח שיורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים ואם שדה עבודה שלשה טפחים.
א"ר אליעזר בשעה שמנסכין מים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימך קול ב' רעים אני שומע פי' קול ב' צנורים ניסוך המים וניסוך היין הנמשכין מנקבי הספלים שעל המזבח כדכתיב תהום אל תהום קורא לקול צנוריך.
אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי הא רידיא דמיא לעגלא תלתא פי' בת ג' שנים וקיימי בין תהומא עלאה לתהומא תתאה כדכתיב הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו פי' קול עגלא הוא קול התור הכתוב בפסוק כי העגל הוא השור:
מתני' היו מתענין וירדו גשמים כו'. חזינן דסוגיא (דשמעתין) דירושלמי הכי סלקן קודם חצות לא ישלימו (והא תנן) [והא אמרינן] נמי בגמרא ר' אמי ור' יהודה נשיאה בתר דאהדריה ר' אמי דאמר אחר חצות שנינו ולכ"ע אין אומרים הלל הגדול אלא על נפש שבעה ואי איכא אתרא דחיישי משום שכרות גומרין הלל הגדול ואח"כ אוכלין. הלל הגדול דכתיב ביה מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה דאמר ר' יוחנן הלל הגדול משעומדין בבית ה' עד סוף הלל הגדול. ואסיקנא שאין שבח לצבור אם ירדו גשמים קודם הנץ החמה אלא אם אמרו משיב הרוח אתא זיקא מוריד הגשם ואתא מטרא זהו שבח צבור והכל פשוטה היא:
ירושלמי ר' אחא ור' אבהו בשם ר' יוסי בר' חנינא אסור להתענות עד שש שעות בשבת. א"ר יוסי ב"ר אבין מתניתין היא קודם חצות לא ישלימו עד כדון צפרא הוא לאחר חצות ישלימו כבר עבר רובו של יום בקדושה. ריב"ז כד הוה בעי דייחות מיטרא הוה אמר לספריה אזל קים קמיה היכלא ואמרו בגין דר' בעי מספרא ולית בחיילי' מצטער ומיד מיטרא נחית. רב אדא בר אהבה כד הוה שליף מסאניה הוה מיטרא נחית וכד הוה שליף תרווייהו הוה עלמא טייף מפולת בתים הוה תמן והוה רב מייתי חד מן תלמידוי בביתא עד דהוו מפנין ביתא וכיון דהיה נפיק מביתא מיד הוה נפיל ואית דאמרי (א') רב אדא בר אהבה הות. שלחו לו חכמים מה מעשים טובים יש בידך שלח להם מימי לא קדמני אדם בבית הכנסת ולא הנחתי אדם בבית הכנסת ויצאתי ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה

ובלא תפילין ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף ולא הצעתי וישנתי שינת קבע אלא שינת עראי. ולא כיניתי שם לחבירי. ולא צעדתי בין החברים ולא שמחתי בתקלת חבירי. ולא עלה קללת חבירי על מטתי. ולא עברתי בשוק אצל מי שהוא חייב לי. ולא הקפדתי בתוך ביתי לקיים מה שנאמר אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי:

קבלה ביד חכמים כי ביום שנהרג נבות בו ביום הגיע השמועה לאיזבל ובו ביום ירד אחאב אל כרמו לרשתו ובו ביום אמר לו אליהו הרצחת וגם ירשת ומיד נכנע שנאמר ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט. וגמירי דההיא שעתא שעה תשיעית הואי וצם שלש שעות האחרונות מן היום ונחשב צום דכתיב הראית כי נכנע אחאב אבל ראיה ברורה שנתענה אחאב מתשע שעות ולמעלה ליכא:

דף כו.

הדרן עלך סדר תעניות האלו האמור בשלשה פעמים בשנה הכהנים נושאין את כפיהם כו'.

דף כו:

ואקשינן וכי תעניות אית בהו מוסף ותרצינן לה הכי בג' פרקים כהנים נושאין את כפיהם כ"ז שמתפללין ויש מהן ד' פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילה. ואלו הן ג' פרקים תעניות ומעמדות ויוה"כ. וסתם מתני' ר' מאיר היא דלא משכחת לה דנושאין כפיהם כל זמן שמתפללין אלא לרבי מאיר דתני שחרית ומוסף מנחה ונעילה יש בהן נשיאות כפים דברי ר' מאיר וטעמא דר' מאיר מפורש הוא כיון דביום הכפורים ובמעמדות ליכא שכרות במנחה נושאין כפיהם ולא גזרינן. ור' יהודה תני שחרית ומוסף בלבד יש בהן נשיאות כפים דבכל יומא לית בהו שכרות לפיכך לא גזרינן בהו. שמעינן מינה דר' יהודה אין אדם רשאי ליכול אלא אחר תפלת מוסף. אבל במנחה דבשאר יומי אית בהו שכרות גזרינן בהו ביוה"כ ובמעמדות ר' יוסי אומר מנחה אין בה נשיאות כפים משום דאיתא כל יומא ואתי לאחלופי גזרינן אבל נעילה דליתא אלא ביוה"כ ובמעמדות יש בה נשיאות כפים דכיון דליתא כל יומא לא גזרינן. ואסיקנא דהלכתא כר' יוסי דאמר שחרית ומוסף ונעילה יש בהן נשיאות כפים מנחה אין בה נשיאות כפים. והאידנא דלא מצלו מנחה דתעניתא אלא סמוך לשקיעת החמה כדאוקימנא (לעיל יב ב) דרביעית היום האחרון הוא דמתפללין בו תפלת תענית כדכתיב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי וגו'

כנעילה דמיא ויש בה נשיאות כפים. ואע"ג דאמר רב הלכתא כרבי מאיר ודרשינן לה בפירקא ורב הונא אמר מנהג כר"מ אוריי מורינן הכי בפרקא לא דרשי לה (ואף ר') [ור' יוחנן אמר] נהגו כר"מ לא דרשי ולא מורינן כוותיה ואי עביד לא מהדרינן ליה:

ודייקי כו' אלמא שכור אסור בנשיאת כפים מנא לן ופשיט דכתיב לשרתו ולברך בשמו אתקש (משרת ולו למברך) [מברך למשרת] ולנזיר מה משרת אסור ביין שנאמר יין ושכר אל תשת אף מברך אסור ביין ושכר דקיימא לן כל המשכר [אסור] ומותר בחרצן אי הכי למאי אתקש לנזיר להכשיר בו בעל מום להיות כשר לברכה.

דף כז.

ואמרינן מה ראית להקשות לקולא אקשתו למשרת להיות מותר בחרצן. ואקשתו לנזיר להיות בעל מום כשר לברכה. אדרבה הקשהו לחומרא. הקשהו למשרת להיות כהן בעל מום פסול בנשיאות כפים והקשהו לנזיר להיות אסור בחרצן. ושנינן אסמכתא בעלמא היא. פי' דרשת סמוכין מדרבנן היא הלכך לקולא דרשינן. וכתיב נמי לעמוד לשרת מה משרת עומד אף נשיאות כפים מעומד:

פיסקא אלו הן המעמדות. מה טעם תקינו מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל:

ירושלמי א"ר יונה תמידין קרבנן דכל ישראל אינון וא"ת יהיו כל ישראל כל השנה כולה בירושלים עומדים על קרבנן. לא חייבתם התורה אלא ג' רגלים בשנה. ואם יש לומר יהיו יושבין בטילין בעריהם הא כתיב ואספת דגנך הנם מוזהרין לאסוף דגנם ותירושם של כל השנה כולה. התקינו הנביאים הראשונים כ"ד משמרות ועל כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים ושל לוים ושל ישראל:

ת"ר כ"ד משמרות היו בא"י מהן י"ב ביריחו. הגיע זמן המשמר לעלות חצי המשמר עולה מא"י וחצי משמר מיריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם. כלומר חצי המשמר הנותר מספיקין צורכי העולים. ובפעם אחרת מתחלפים. מי שלא עלה יעלה עכשיו. מי שעלה כבר ישב עתה בביתו ויספק צרכי העולים:

ירושלמי תני ר' שמעון בן אלעזר ישראל והכהנים והלוים וכלי שיר מעכבין את הקרבן שנאמר כל הקהל משתחוים אלו ישראל. והשיר משורר אלו הלוים וחצוצרות מחצצרים אלו הכהנים הכל עד לעלות העולה.

הכל מעכבין את הקרבן. אמר רב חסדא אמר רב משה תקן לישראל שמונה משמרות. ד' מאלעזר וד' מאיתמר. בא שמואל והעמידן עד שש עשרה. בא דוד והעמידן עד כ"ד. שנאמר בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו. ואותבינן עליה מהא דתניא משה תיקן

להם לישראל ט"ז משמרות. ח' מאלעזר וח' מאיתמר וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום לכ"ד שנאמר וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מבני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר.
ולבני איתמר לבית אבותם שמונה. היו ח' לאלעזר וח' מאיתמר כגון שהיו ח' אלפים מזה וח' אלפים [מזה] כל משמר אלף רבו בני אלעזר וכאשר דרשום נמצאו י"ו אלף ובני איתמר ח' אלפים כמו שהיו חלקו בני אלעזר לי"ו משמר אלף כל משמר ובני איתמר נשארו ח' משמרות כמו שהוא וזהו שכתב ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה. וכתיב בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כל האחוז שהיה לאיתמר מקודם הוא האחוז עתה.
אבל לבני אלעזר הוסיפו ח' אחרים. תיובתא דרב חסדא דאמר משה תיקן להם לישראל ח' משמרות כו' הנה זה הברייתא תנא י"ו משמרות תיקן להם משה לישראל.
ושנינן תנאי היא ואנא דאמרי כי האי תנא דתניא משה תיקן לישראל ח' משמרות ד' מאלעזר וד' מאיתמר אכתי סיפא דקתני באו שמואל ודוד והעמידום על (י"ו) [כ"ד] קשיא לרב חסדא ושנינן הכי מיסוד של שמואל שהוסיף על שתיקן משה. בא דוד והוסיף על מה שתיקן שמואל [והעמידום על כ"ד] שנא' המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם:

דף כז:

ת"ר ד' משמרות עלו מן הגולה. ידעיה חרים פשחור אימר.
עמדו הנביאים שביניהם וחלקום לכ"ד משמרות בללום ונתנום בקלפי בא ידעיה ונטל חלקו וחלק חבירו שש וכן חרים וכן פשחור וכן אימר וכן התנו נביאים שביניהם שאע"פ שיהויריב ראש משמרה עולה לא ידחה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עיקר ויהויריב טפל לו עמדו ראשי משמרות וקבעו עצמן בתי אבות. משמר שהיה בו ה' בתי אבות ג' מקריבין ג' ימים וב' מקריבין ד' ימים. ומי שהיה בו ו' בית אבות כל אחד מקריב יומו וכן כולן.
יש מי שקבעו עצמן לעולם. בית אב שהיה בשבת לעולם אינו מקריב אלא בשבת. ומי שהוא ביום ראשון לעולם ביום ראשון. ויש שמגדילין על כל משמר. ויש שהוא מגדילין בכל שבוע ושבוע:
ירושלמי ר' הוה ממני (מוציאין) [תרין מנויין] אי הוין כדי הוין מתקיימין ואין לא הוו מסתלקין מדדמך. תרגום ויישן ויחלום ודמוך וחלם. (ר') פקיד לבריה לא תעביד כן אלא מני כולהו כחדא ומני ר' חמא בר' חנינא בראש. ולמה לא מנייה ר' בגין שהשיבו ברבים. ומה השיבו ר' הוה יתיב מתני [יחזקאל ז] ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני

הגאיות כולם (הומות) [הומיות אמר] ליה רבי חנינא (כלם) הומות א"ל הן קריתיה א"ל קומי רב המנונא דבבל. א"ל כד תיחות תמן אמור ליה דמנייתך חכים וידע דלא מיתמני ביומוי. מן דמך ר' א' איני מקבל עד דתמני ר' אפס דדרומא והוה תמן חד סב א"ר חנינא קדמאי אנא תניין וקביל עליה ר' חנינא מתמנן תליתאי שמואל ודבית שילה הוי עיילין שאלין בשלמא דנשיאה כל יומא והוו דבית שילה עלין ויתבין קדמאי פלגו יקר לשמואל ואותיביה קדמאי על רב לתמן פלג ליה שמואל יקר ואותיביה קדמאי אמרו דבית שילה אנן תניין וקביל שמואל עלויה מיתב תליתאי. המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם אומנות גדולה היתה שאין משמר נוטל ושונה בשדה אחוזה עד שיטול חבירו. תנא בתוספתא. אלו משמרות כהנים לוים וישראלים עמדו נביאים שביניהם וקבעום כ"ד משמרות שנאמר צו את בני ישראל אי אפשר לומר כל ישראל אלא מלמד ששלוחו של אדם כמותו הגיע זמן המשמר כהנים ולוים עולין בירושלים וישראל שבאותו משמר שאין יכולין לעלות לירושלים מתקבצין בעריהם וקורין בענין קרבנות ובענין מעשה בראשית ובטלין מן המלאכה (של) [כל] אותה שבת ולמה קורין בקרבנות ובמעשה בראשית ללמדך שאלמלא המעמדות שמתקבצין וקורין לא נתקיימו מעשה בראשית שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי.

וכתיב ויאמר ה' במה אדע כי אירשנה. אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע מתיירא אני שמא ישראל יחטאו כו':

ת"ר אנשי משמר. מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון. ואנשי מעמד מתענין ד' תעניות בשבוע. בשני על יורדי הים. שנאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וגו'.

בשלישי על הולכי מדברות שנאמר יקוו המים ותראה היבשה. בד' על האסכרה שלא תעל בתינוקות שנאמר יהי מאורות. מארת כתיב חסר ו'.

בה' על עוברות שלא יפילו ועל המניקות שיגדלו בניהם שנאמר ישרצו המים שרץ [נפש חיה]. בע"ש לא היו מתענין מפני כבוד בשבת וכ"ש שבת עצמה. וסנהדרין לבתי אבות מתענין עמהם.

באחד בשבת מ"ט לא. ר' יוחנן אומר מפני הנוצרים. פי' שיו"ט שלהם הוא. ר' שמואל ב"נ אומר מפני שהוא שלישי ליצירה. וכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. כלומר נברא האדם בששי הנה ששי ושבת ויום ראשון הרי שלש ליצירה והוא עדיין חלש. ר' שמעון בן לקיש אמר מפני נשמה יתירה שנתנת לאדם בשבת כדי לאכול ולשתות ולשמוח ולהתענג כגבור בשתיית היין ואם אין בו כח גדול אין בו יכולת לשתות ובמ"ש ניטלת מן האדם. ונשתייר תשוי כח לפיכך אין בו יכולת.

כדכתיב שבת וינפש. כיון ששבת ווי אבדה נפש. כלומר אבדה הנפש היתירה:

דף כח.

מתני' וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהם. פי' קבלנו מרבותינו שהיו בכל יום קורין פרשת קרבנות. ואח"כ היו קורין סדר בראשית. ביום הראשון בראשית ויהי רקיע. תנא בראשית בשנים אמאי בשנים והא ה' פסוקי נינהו. ותנא הקורא בתורה לא יפחות מג' פסוקים. רב אמר דולג. פי' הראשון קורא שלשה. השני חוזר וקורא אחד מאלו השלשה שקראם הראשון והשני פסוקים הנותרים מן הפרשה. ושמואל אמר פוסק הפסוק אחד לשנים כל אחד קורא שלשה. רב אמר דולג. כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה.

וקיי"ל כרב וכבר פירשנוהו במגילה. פי' בשחרית במוסף כו'. תנא בשחרית ובמוסף נכנסין בכנסת וקורא בתורה בצבור.

ע"ש לא היו נכנסין מפני כבוד השבת: מתני' כל יום שיש בו הלל ואין בו מוסף כגון חנוכה וכיוצא בו לא היה בו בשחרית כלומר לא היה בו מעמד בשחרית לא היו אנשי מעמד נכנסין בכנסת וקורין פרשיותיהן בשחרית וכל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ר"ח וחש"מ אין בו לאנשי מעמד קריאה במנחה. כל יום שיש בו קרבן עצים כגון אלו ט' ימים שאנו עתידין לפרשן כדתנא זמן עצי הכהנים והעם ט' אין לאנשי המעמד תפלה בנעילה. אמר בן עזאי משום ר' יהושע כל יום שיש בו קרבן מוסף אין מעמד בנעילה. קרבן עצים אין במנחה. ואמרינן מה הפרש בין זה לזה. ופרקינן הללו דברי תורה כלומר הימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד מן התורה אסורים בתענית ואין צריכין [חיזוק] אלא דוחין המעמד שבנעילה. ואע"פ שאינה תדירה. ואינו דבר ידוע. אבל זמן הכהנים שהוא אסור בתענית מדרבנן צריך חיזוק. לפי' אין בו מעמד במנחה שהוא תדיר והוא ידוע. וכיון שרואין כי דוחה את המנחה נוהגין בו יו"ט. כדתניא [במגלת תענית] ואלו ימים זמן עצי הכהנים והעם אסורין בהספד ותענית:

ת"ר למה הוזכרו זמן עצי הכהנים והעם להמנות כשעלו ישראל מן הגולה לא מצאו עצים למערכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם.

פי' גונבין עלי וקוצעי קציעות גונבין דעת יושבי פרדסאות באמרם להם כי התאנים הבכורות הללו אנו הולכים בהן לכתוש במכתש שלפנינו ובעלי שעל כתפינו לעשותן קציעה של דבילה. פי' עלי יד המכתש כדכתיב אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי. דברים פשוטים הן. תנא לפי שמסרו עצמן על המצות נזכרין לברכה.

כדכתיב זכר צדיק לברכה. זמן עצי הכהנים והעם תשעה. באחד בניסן בני ארח בן יהודה כו'.
מני מתני' אינה לר' מאיר דאמר בני פחת מואב הן הן בני דוד בן יהודה דאי ר' מאיר היא כיון שהקריבו בני דוד בן יהודה (כ"ג) [כ'] בתמוז ובאו בני פחת מואב להקריב בכ' באב היה לו לומר אם בני פחת מואב הן בני דוד בן יהודה שבו בני פחת מואב שניה כמו שאמר בני פרעוש שניה. אי מתני' ר' יהודה היא כיון דאמר בני עדין בן יהודה הן בני דוד בן יהודה היה לו לומר שבו בני עדין בן יהודה שניה אי ר' יוסי כיון דאמר בני פחת מואב בן יהודה בני יואב בן צרויה הן ובני עדין הן הן בני יואב בן צרויה היה לו לומר שבו בני עדין שניה. ואוקמיה לר' יוסי ותרי תנאי אליבא דר' יוסי:

דף כח:

באחד בטבת לא היה בו מעמד מפני שיש בו הלל שהיא חנוכה והלל דוחה מעמד של שחרית ויש בו קרבן מוסף של ר"ח שדוחה מעמד של נעילה וכ"ש של מוסף דבהדיא תנינן באחד בטבת לא הוה בו מעמד כלל והוא זמן קרבן עצים. דתנן באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה וקרבן עצים דוחה מעמד דמנחה ואוקימנא למתני' דתנא דידן סבר קרבן מוסף דוחה מעמד דנעילה ומעמד דמוסף. ור' יוסי פליג עליה.
דתניא ר' יוסי אומר כל יום שיש בו מוסף יש בו מעמד ואוקימנא יש בו מעמד בנעילה. דסבר דידיה והוא מעמד דמוסף דחי דלאו דידיה והוא מעמד דנעילה לא דחי. דייק רבא מדלא קתני באחד בניסן לא היה בו מעמד והנה יש בו קרבן עצים וקרבן מוסף (כגון) [והלל כמו] אחד בטבת (שאו') [ש"מ] הלל דחנוכה הוא כמו הלל של תורה. אבל הלל דר"ח לאו דאורייתא הוא.
דא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק י"ח ימים בשנה יחיד גומר בהן את הלל ואלו הן ח' ימי החג וח' דחנוכה. ויו"ט הראשון של פסח ויו"ט של עצרת. ובגולה כ"א יום ט' ימי החג וח' ימי חנוכה וב' ימים של פסח וב' ימים של עצרת.
רב אקלע לבבל ושמע דקרו הלל בר"ח בעא למיפסקינהו כיון דשמע להן דפסקי שבק להו. אמר מנהג אבותיהם בידיהם. תנא יחיד לא יתחיל בברכה בזמן שקורין בהן כגון ר"ח וחוש"מ פסח ואם טעה ובירך בא"י אמ"ה אקב"ו לקרוא (והתחיל לגמור) [את הלל גומר] וזהו אם התחיל גומר וקיי"ל הכי דאין חובה:

ה' דברים אירעו את אבותינו וכו' נשתברו הלוחות מנלן לפי שעלה משה למרום בז' בסיון דכתיב ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן נמצא שעמד משה במרום כ"ד ימים תשלום סיון וי"ו מתמוז הרי מ' יום.
כדכתיב ויהי משה בהר ארבעים יום. למחר ירד ושבר לוחות נמצאת שבירת הלוחות בי"ז בתמוז.
בטל תמיד גמרא. כר' לוי דאמר אף בימי מלכות הרשעה היו משלשלין להן קופות של זהב. והן היו מעלין להן שני כבשים. ובסוף העלו להן ב' חזירים כו'. אותה שעה גרמו העונות ובטל התמיד ונחרב הבית.
והובקעה העיר בחרבן השני י"ז כדתנא בט' לחדש הרביעי הובקעה העיר בראשונה ובשניה בי"ז שרף אפוסטמוס בי"ז בתמוז את התורה גמרא:
ירושלמי היכן שרפה העמיד צלם בהיכל מנלן דכתיב ומעת הוסר התמיד. הנה בפירוש כי מעת שהוסר ובטל התמיד ניתן השקוץ בהיכל.

דף כט.

וכבר אמרנו בי"ז בטל התמיד וה' דברים אירעו את אבותינו בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ מנא לן. דתניא בכ"ט בסיון שלח המרגלים הנה שני ימים הנותרים מסיון ול' יום של תמוז שאותה שנה תמוז מלא היה. כדכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי הרי ל"ב וח' ימים באב הרי מ' יום שלמים. נמצאו שהגיעו ט' באב.
אמר רבא אותו היום ט' באב היה והיו ישראל יושבים ובוכים. אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות.
חרב הבית בראשונה שנאמר בחדש החמישי בעשור לחדש בא נבוזראדן וגו' וכתיב קרא אחרי' וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וכתיב קרא אחרינא בחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל וישרוף את בית ה' ואת בית המלך.
אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשרה ואי אפשר לומר בעשרה שכבר נאמר וכו' ואכלו ושתו וקרקרו עד ט' בו בערב (באב) הציתו סמוך לחשכה והיה דולק והולך כל היום שנא' אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב.
א"ר יוחנן אלמלא הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בעשירי נשרף. ותנא דידן תחלת פורענותא עדיפא. ובשניה דתניא ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב.

כשחרב הבית בראשונה ט' באב היה ומ"ש ומוצאי שביעית היתה ומשמרת יהויריב היתה כו'.
נלכדה ביתר ונחרשה העיר גמרא.

דף כט:

פי' שאמר הנביא לתת לכם אחרית ותקוה. אמרינן משמיה דרב אלו דקלין וכלי פשתן. ראה ריח בני כריח שדה. כריח שדה של תפוחין:
בגדים מגוהצין אסור ללובשן בשבת שחל ט' באב להיות בתוכה עד יום תענית ואפילו הן בגדים של פשתן. פי' גיהוץ בלשון ישמעאל צקל והוא מעברי ליה חומרתא (כתובות י ב) שבת שחל להיות ט' באב בתוכה אסור לספר ולכבס.
ובחמישי מותר מפני כבוד השבת. אוקימנא בזמן שחל ט' באב בע"ש בה' שמקודם יום ט' באב התירו לו לכבס וללבוש כשאין לו אלא חלוק אחד ומותר לכבסו אפילו בחוש"מ. כבוס חלוקת רב נחמן ורב ששת היא וקיי"ל בהא כרב ששת דא' אפילו לכבס ולהניח אחר ט' באב אסור תדע דקא בטלי קצרי דבי רב ומותבינן מהא דתניא אסור לכבס לפני ט' באב ואפילו להניח לאחר ט' באב וגיהוץ של בני ארץ בבל כבוס של בני א"י.
וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ. אבל אסור ללובשן בשבת שחל ט' באב להיות בתוכה: [שבת שחל ט"ב להיות בתוכה] אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת כיצד חל להיות באחד בשבת מותרין לכבס כל השבת כולה חל להיות ט' באב בב' או בג' או בד' או בה' לפניו אסור לאחריו מותר. חל ט' באב להיות בע"ש מותרין לכבס בחמישי.
פי' מי שאין לו אלא חלוק אחד ואם לא כיבס בה' יכבס בע"ש בט' באב עצמו מן המנחה ולמעלה. לייט אביי מי שהצריך ודחק עצמו לכך. ובקריאת הספר קיי"ל כר' יוסי דאמר לעולם קורין ג' בט' באב ומפטיר אחד. ואסיקנא הלכתא (כר' יוחנן) כרשב"ג דאמר אינו נוהג אלא אותה שבת בלבד שחל ט' באב להיות בתוכה. והלכתא כר' מאיר דאמר עד התענית.
אבל לאחר התענית שאר שבוע מותר. וזהו פי' הלכתא כתרווייהו לקולא:

דף ל.

ערב ט' באב לא יאכל ב' תבשילין כו' ואפילו אורז ועדשים. אבל אוכל תבשיל אחד בלבד שלא יהיה אותו תבשיל בשר ואם הוא בשר בן ג' ימים מותר. דא' כל בשר שאינו כשלמים בן ב' ימים ולילה אחד כדכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת וגו' אינו קרוי בשר אלא מליח ויין תוסס נמי כגון שנסחט בתוך ג' ימים מותר שאינו עדיין יין.

אמר רב יהודה אמר רב ל"ש לא יאכל ב' תבשילין ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בערב ט' באב משעה שיעברו שש שעות מן היום כגון שיקבע סעודתו משעה שביעית ולמעלה. והני מילי בסעודה שהוא מפסיק בה כלומר בתענית. אבל אם בדעתו לאכול עדיין פעם אחרת או קודם שעה ששית מותר (מתשתא מיבררי). הני מילי פשוטות הן. רשבג"א אם היה רגיל לאכול אחר סעודתו צנון או מלח הרשות בידו:

ת"ר כל שהוא משום ט' באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ משעה שאסור לאכול אסור לרחוץ. ואע"ג דתנינן נוהג אבל עד התענית ואמרינן הלכתא אבל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל ז' אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר. הא גרסינן בפסחים פרק מקום שנהגו (דף נד ב) אין בין ט' באב ליוה"כ כו' מסייע ליה לר' אלעזר דאמר אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בט' באב כדרך שאסור ביוה"כ. אע"ג דמותבינן עליה הא משני רב פפא חמורי לא קתני. וגרסינן בפ' יוה"כ (יומא עח א) מטפחת היה לו לריב"ל (ביוה"כ) [עיוה"כ] מקנח פניו ידיו ורגליו למחר מעבירה ע"ג עיניו ואינו חושש. ערב ט' באב שורה במים ועושה כמין כלים נגובים למחר מעביר ע"ג עיניו ואינו חושש ש"מ מהני כלהו דרחיצת פניו ידיו ורגליו בט' באב אפילו בצונן אסור אלא אם היו מטונפות:

ת"ר כל מצות הנהוגות באבל נוהגות בט' באב. אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. שלח רב הגאון בלשון הזה יהא בנדוי כל מי שעושה אחת מכל אלו בט' באב כל היום. וא' לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד כו'. ר' יהודה אומר אינו קורא אלא במקום שאינו רגיל לקרות מפני שצער הוא לו וקורא באיוב ובקינות פי' איכה ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן בטילים משום פקודי ה' ישרים משמחי לב.

תנא יין תוסס אין בו משום גילוי. וכמה תסיסתו ג' ימים. לפיכך בערב ט' באב מותר:

דף ל:

ר' אומר כל האוכל ושותה בט' באב כאלו אוכל ושותה ביוה"כ. ר' עקיבא אומר העושה מלאכה בט' באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. והכ"א העושה מלאכה בט' באב אינו רואה בשמחת ירושלים שנאמר שמחו את וגו' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. כל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. וכל האוכל בט' באב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם. עונותיו חקוקים על עצמותיו.

ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים. תנא מודה ר' יהודה לחכמים בשאינו יכול כגון עוברות ומיניקות וכיוצא בהן שאין כופין מטותיהן. ומודים חכמים לר' יהודה שכופה כל אדם מטתו מי שהוא יכול לישן על הקרקע ואמר רבא הלכתא כתנא דידן דקתני לא הודו לו חכמים. מנהגו של ר' יהודה ברבי אלעאי בערב ט' באב היה יושב בין תנור לכיריים ואוכל פת חריבה במלח. ושותה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו:

ארשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ. בשלמא יוה"כ משום שהוא יום שנתנו לוחות האחרונות לפי שכשתחשב מז' בסיון שעלה משה לקבל לוחות הראשונות מ' יום עד י"ז בתמוז שנא' ואתנפל לפני ה' וגו' עד כ"ט באב ומיד א"ל הקב"ה למשה עלה אלי ההרה. ועלה ביום ל' של אב (עשה ג') [עמד מ'] יום וירד בלוחות האחרונות והוא יוה"כ לפיכך ראוי להיות יו"ט.

אלא ט"ו באב מפני מה הוא יו"ט ואמרי' יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.

דדרוש זה הדבר שכתוב בענין ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחד. לא יהא נוהג אלא באותו דור שנכנסו לארץ. ולהם נחלקה הארץ בלבד. ור' יוחנן אמר שהותר שבט בנימין דדרוש איש ממנו לא יתן בתו לבנימין ממנו ולא מבנינו.

רב נחמן אמר יום שכלו בו מתי מדבר. ומצינו בפירוש בירושלמי ר' אבון אמר שבטל בו החפירה דא"ר לו בכל ערב ט' באב היה משה רבינו מוציא כרוז במחנה ישראל צאו לחפור היו יוצאין (עצמן) וחופרין קברות וכל אחד ישן בקברו. ובשחר מי שנמצא חי חזר למחנה והמתים נשארו בקבריהן ומוצאין עצמן בכל שנה חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט בשנת ל"ח שנה עשו כמנהג כל השנים עמדו כולן לא מת אחד מהן. אמרו טעינו בחשבון אינו היום ט' באב וכן אמרו בי"א בי"ב ובי"ג ובי"ד כיון שהגיע ט"ו באב וראו הלבנה מלאה אמרו ודאי בטל הקב"ה אותה גזרה לפיכך עשאוהו יו"ט.

דף לא.

רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה בו ביום תקנו הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה. יום שפוסקין בו לכרות עצים למערכה כדתניא ר"א הגדול אומר מט"ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה מפני שאין יבשים וכיון שאין יבשים מתליעין וקרו ליה יום תבר מגל. כלומר מעתה אין אנו צריכין מגל לחתוך בו עצים.

[מכאן ואילך] פי' מט"ו באב מי שמוסיף מן הלילה ליום כלומר עומד בלילה ושונה שכבר האריך הלילה. ומי שלא יוסיף תקבריה אימיה שאינו מן החכמים שמנדדין שינה מעיניהם בעולם הזה וחיים לעוה"ב:
הדרן עלך בשלשה פרקים.